

TARTU ÜLIKOOL

Pärnu kolledž

Turismiosakond

Carmen Erm

TH3

**MEELEPUUETEGA KÜLASTAJATE
LIGIPÄÄSETAVUS TALLINNA VANALINNA
VAATAMISVÄÄRSUSTELE**

Lõputöö

Juhendaja: Liina Käär, MA

Pärnu 2022

Soovitan suunata kaitsmisele

Liina Käär

/digiallkirjastatud/

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht Tiina Viin

/digiallkirjastatud/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Carmen Erm

/digiallkirjastatud/

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Ligipääsetava turismi trendid erivajadustega külastajatele	8
1.1. Ligipääsetava turismi areng ja suundumused.....	8
1.2. Erivajadusega külastajad ja nende ootused	12
1.3. Vaatamisväärsuste muutmine ligipääsetavaks erivajadusega külastajatele	18
2. Meelepuuetega külastajate ligipääsetavus Tallinna vanalinna vaatamisväärsustele ..	23
2.1. Tallinna vanalinna vaatamisväärsused	23
2.2. Meetodid ja kirjeldus.....	25
2.3. Ülevaade Tallinna ligipääsetavuse audititest ja arengukavadest.....	27
2.4. Tallinna vanalinna vaatamisväärsete kirikute ligipääsetavus meelepuuetega külastajatele.....	33
2.5. Arutelu ja järeldused	44
Kokkuvõte	49
Viidatud allikad.....	51
Lisad.....	57
Lisa 1. Vaatlusleht.....	57
Summary	59

SISSEJUHATUS

Käesolevas lõputöös keskendutakse erivajadustega inimeste vaatamisväärsustele ligipääsetavuse teoreetilistele käsitlustele, tuuakse esile erivajadustega külastajate ootused ja vajadused ning esitatakse uuringu tulemustele tuginedes ettepanekud meelepuuetega inimeste ligipääsetavuse parendamiseks Tallinna vanalinna vaatamisväärsustele.

Maailma esimene aruanne, mis keskendub puuetele ja puudega inimestele, avaldati 2011. aastal, Maailma Tervishoiu Organisatsiooni ja Maailmapanga koostöös. Selles aruandes toodi välja, et rohkem kui miljard inimest kogu maailmas elab ühel või teisel määral koos puudega. (World Health Organization..., 2011) Hetke seisuga on see ainuke sellelaadne raport maailmas, mis annab nii põhjaliku ülevaate puudega inimestest, nende võimalustest ja olukorrast. Asjaolu, et viimase kümne aasta jooksul on avaldatud vaid üks rahvusvaheline aruanne, mis käsitleb süvitsi puudega inimeste olukorda kogu maailmas, mitte ainult kindlas regioonis või kontekstis, näitab kui alauuritud on kõik teemad, mis on seotud umbes 15% inimestega kogu maailma populatsioonist.

Kuid ülemaailmne teadlikkus uusarendustest, mis on kohandatud ka puuetega inimeste vajadustele mõeldes, on kasvamas (The World Bank, 2021). The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) ehk Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsioon edendab puuetega inimeste täielikku integreerimist ühiskonda ning samas konventsioonis viidatakse konkreetselt kui olulist rolli mängivad rahvusvahelised arendused puuetega inimeste õiguste käsitlemisel. 2030. aasta jätkusuutliku arengu tegevuskavas (2030 Agenda for Sustainable Development) on kirjas, et puue ei saa olla põhjus ega kriteerium, mis piirab ligipääsu arenguprogrammidele ja inimõiguste teostamisele. (samas)

Eesti Puuetega Inimeste Koja andmetel elab Eestis 2020. aasta detsembri seisuga kokku 145 346 puudega inimest ehk ligi 11% Eesti rahvastikust. (Epikoda, *s.a.*) Üheks puude

liigiks on meelepuue. Meelepuue võib väljenduda reeglina kolmel erineval viisil, kas kuulmis-, nägemis- või kõnehäirena (Sotsiaalministeerium, 2019). Sotsiaalkindlustusameti andmetel elab 2019. aasta seisuga Eestis kokku ligi 6000 meelepuudega inimest, kellest 2000 on kuulmispuudega, 2300 nägemispuudega ning keele- ja kõnepuudega on 1700 inimest. (samas) Maailma Tervishoiu Organisatsiooni andmetel on maailmas 2,2 miljardit inimest, kellel on lähi- või kaugnägemise halvenemine ning kellest ligi ühel miljardil on mõõdukas või raske nägemishäire, kaasa arvatud pimedus (World Health Organization, 2021a). Lisaks rohkem kui 5% maailma elanikkonnast ehk umbes 430 miljonit inimest vajavad taastusravi, et tagasipöörata nende kuulmiskaotust. (World Health Organization, 2021b)

Termin, ligipääsetav turism, võib olla nii laiahaardelise kui ka spetsiifilise tähendusega. Laiahaardelisena tähendab termin, ligipääsetav turism, kõigi inimeste võrdset ligipääsetavust turismile (The Sustainable Tourism..., 2008, lk 4). Ligipääsetavust turismile vajavad enamik reisijatest, kuid eriti vanemad inimesed, rasedad, pered väikeste lastega, krooniliste terviseprobleemidega või ajutise puudega inimesed ning reisijad kellel esinevad füüsilised või meelepuuded. Tänu sellele, et nõudlus informatsiooni kohta, mis käsitleb puuetega inimeste ja pensionäride reisivõimalusi, on aegade suurim, on hakatud puudega inimesi ja pensionäre määratlema ligipääsetava turismituruna. (samas) Sellest ka ligipääsetava turismi spetsiifilisem tähendus, mille all mõeldakse turismi, mis koosneb lahendustest ja võimalustest erivajadustega inimestele. Käesolevas lõputöös kasutataksegi mõistet, ligipääsetav turism, selles viimases tähenduses.

Ligipääsetav turism on rahvusvaheliselt märgatud kui kasvav turismitur, mis võiks olla tejuhiks sotsiaalsele kaasamisele ja pakkuda turismisektorile lisatulu ning suurendada sihtkoha konkurentsivõimet. Näiteks Hispaanias läbi viidud uuring leidis, et ligipääsetavat turismi otsivad turistid kulutavad rohkem raha ja nad reisivad tavaliselt koos kaaslastega, mis suurendab kulutusi ja sihtkohta viidavat tulu vähemalt kahekordselt. (Cockburn & McIntosh, 2020, lk 1) Ligipääsetav turism võiks olla siseturismi peamine suurendaja ja oluline majanduslik panustaja turismisektoris.

Ligipääsetava turismi arendamiseks on vajalik koostöö arendajate ja puuetega inimeste vahel, et olla teadlik probleemidest, mida puuetega inimesed turismiteenuseid kasutades kogevad. Peamised probleemid, mis esinevad puuetega inimestel on seotud külastatava

koha varustuse ja seadmetega, arhitektuuri ja puuduva personaliga (Kaganek *et al.*, 2017, lk 123). Lisaks mängivad suurel määral rolli ka finantsilised, sotsiaalsed ja psühholoogilised põhjused. (samamoodi)

Käesoleva lõputöö uurimisprobleemiks on asjaolu, et kuigi maailmas räägitakse üha enam puuetega inimeste kaasamisest kõikidesse eluvaldkondadesse ning erivajadustega inimeste õigused kajastuvad ka mitmetes seaduslikes dokumentides, siis erinevates valdkondades, sealhulgas turismis, on puuetega inimeste kaasamisega seonduvad teadmised ja oskused endiselt madalad. Sellest lähtuvalt on püstitatud käesoleva töö probleemküsimuseks: Kuidas suurendada ligipääsetavust puuetega inimestele vaatamisväärsuste külastamisel? Lõputöös püütakse probleemküsimusele vastuseid leida uurides Tallinna vanalinna vaatamisväärsete kirikute ligipääsetavust meelepuuetega külastajatele.

Käesoleva töö "Melepuuetega külastajate ligipääsetavus Tallinna vanalinna vaatamisväärsustele" eesmärgiks on uurida, milline on Tallinna vanalinna nelja vaatamisväärsuse kiriku ligipääsetavus meelepuuetega külastajatele vastavalt koostatud kriteeriumitele ning seejärel tuginedes teooriale ja lõputöö uuringu tulemustele teha ettepanekud kirikute juhatustele ligipääsetavuse parandamiseks meelepuuetega külastajatele.

Eesmärgi saavutamiseks püstitatakse lõputöö uurimisküsimuseks: Kuidas saavad Tallinna vanalinna vaatamisväärsed kirikud suurendada meelepuuetega külastajate ligipääsetavust?

Käesolevas töös on eesmärgi saavutamiseks püstitatud viis uurimisülesannet, milleks on:

- Anda teadusallikate põhjal ülevaade erivajadustega inimeste ligipääsetavuse käsitlustest, nende kui külastajate ootustest ja vajadustest ning võimalustest ligipääsetavuse suurendamiseks.
- Uurimuse meetodilise osa kavandamine ja valimi koostamine.
- Uuringu läbiviimine, mis seisneb Tallinna linna ligipääsetavuse dokumentide läbitöötamises, nelja Tallinna vanalinna vaatamisväärsuse kiriku ligipääsetavuse uurimises ning nende kirikute esindajate intervjuerimises.
- Analüüsida uuringu tulemusi.

- Teha järeldused ja esitada ettepanekud Tallinna vanalinna vaatamisväärsete kirikute ligipääsetavuse suurendamiseks meelepuuetega külastajatele.

Töö koosneb seitsmest osast, sissejuhatusest, teoreetilisest ja empiirilisest osast, kokkuvõttest, viidatud allikate loetelust, resümeest ja ühest lisast. Lõputöö teoreetiline osa ehk esimene peatükk keskendub ligipääsetava turismi arengutele ja suundumustele, avades erivajadusega külastajate ootused ning kirjeldades kuidas muuta vaatamisväärsusi ligipääsetavamaks. Töö empiirilises osas ehk teises peatükis antakse ülevaade vaatamisväärsuste ligipääsetavusest Tallinna vanalinnas. Kirjeldatakse lõputöö uuringu meetodeid ning nende teostust, analüüsitakse uuringu tulemusi, tehakse järeldusi ja esitatakse ettepanekud kirikute ligipääsetavuse parendamiseks.

1. LIGIPÄÄSETAVA TURISMI TRENDID ERIVAJADUSTEGA KÜLASTAJATELE

1.1. Ligipääsetava turismi areng ja suundumused

Ligipääsetavust võib seostada pea iga eluvaldkonnaga. Näiteks transpordiga, kui mugavalt ja optimaalselt on korraldatud ühistranspordi marsruudid või meditsiiniga, kas kõik inimesed, kellel on vajadus arstiabile pääsevad arsti vastuvõtule ja saavad neile vajalikku ravi. Samuti on ligipääsetavus seotud ka tehnoloogiaga, ligipääs levi ja internetiühendusele on tänapäeva maailmas toimetulekuks hädavajalik ja isegi enesest mõistetav.

Kuna ligipääsetavuse termin on kasutusel paljudes erinevates valdkondades, siis selle mõiste tähendust defineeritakse vastavalt kontekstile, kuid on mõned ligipääsetavuse põhimõtted, millele definitsioonide sõnastamisel tavaliselt toetutakse. Esiteks, ligipääsetavus tähendab kättesaadavust ja juurdepääsetavust ehk ligipääsetavad võimalused on mugavad ja kergesti kasutatavad (Goto, 2019). Kuid ligipääsetavuse peamiseks tugevuseks ja kasuteguriks on see, et ligipääsetavaid võimalusi ja teenuseid saavad tõhusalt kasutada erinevad sihtrühmad erinevate omaduste ja vajadustega (Paez *et al.*, 2012, lk 141). Lisaks on ligipääsetavust peetud oluliseks osaks heaolu endendamisel ja sotsiaalsel kaasatusel (Tanimoto & Hanibuchi, 2021, lk 1). Ainuüksi Euroopas tundis 120 miljonit inimest 2005. aastal huvi ligipääsetavate võimaluste vastu, mis oli rohkem kui kakskümmend seitse protsenti tole aegsest rahvastikust. Arvatakse, et 2025. aastaks jõuab ligipääsetavuse nõudlus ligikaudu 160 miljoni inimeseni. (Bowtell, 2015, lk 203)

Kui kuuldakse väljendit ligipääsetav turism, siis reeglina mõeldakse eelkõige füüsilisele ligipääsetavusele füüsilise puudega inimesele, kuid tegelikkuses koondab mõiste ligipääsetav turism enda alla palju mitmekülgsemaid tegureid, alates tõesti füüsilise

ligipääsu võimaldamisega kõigile kuni meelepuuetega inimeste vajadustega arvestatud veebilehtede ja orienteerumist aitavate rakendustega välja tulemist.

Ligipääsetava turismi definitsioon on keerulisem ja pikem kui ligipääsetavuse enda oma kuna see peab arvestama erinevate sihtgruppide ja turismiasjalistega. Buhalis ja Darcy on ligipääsetavat turismi sõnastanud kui huvirühmade vahelist koostööd, mis võimaldab ligipääsunõuetega inimestel, hõlmates ligipääsu erinevaid dimensioone nagu liikuvus, nägemine, kuulmine ja kognitiivsus, tegutseda ja tarbida iseseisvalt, võrdselt ning väärilt universaalselt disainitud turismi tooteid, teenuseid ja keskkondi (Porto *et al.*, 2019, lk 169–170). Ligipääsunõuetega inimeste hulka kuuluvad püsiva ja ajutise puudega inimesed, eakad, tugevalt ülekaalulised, perekonnad noorte lastega ja inimesed, kes töötavad turvalisemas ja sotsiaalselt jätkusuutlikumalt kujundatud keskkondades (samas). Puuetega inimeste õiguste konventsioon peab puuetega turistide õiguseks, et neil on ligipääs transpordile, info- ja sidetehnoloogiale, tehiskeskkonnale ning turismikogemustele, -kaupadele ja -teenustele (Porto *et al.*, 2019, lk 170).

Ligipääsetavat turismi kui terminit hakkas kasutama Maailma Turismiorganisatsioon kui nad kaasasid ligipääsetava turismi organisatsiooni visiooni juhtides tähelepanu, et ligipääsetav turism ei ole vaid turismi ja puude kombinatsioon (Porto *et al.*, 2019, lk 169). Puuetega inimeste õiguste deklaratsioon võeti vastu 1975. aastal ning kolmkümmend aastat hiljem räägiti täpsemalt juba ka puuetega inimeste konventsioonis nende õigustest turismis. (samas)

Tänapäeval on ligipääsetava turismi arendus hoo sisse saanud just riiklikel tasanditel. Näiteks Argentinas on alates 2002. aastast kehtiv eriseadus, mis puudutab ligipääsetavat turismi, lisaks on neil ka riiklik ligipääsetavuse programm, mille eesmärgiks on turismisektorit julgustada ligipääsetavuse tingimuste parendamises (Porto *et al.*, 2019, lk 169). Austraalias oli üks kõige varasemaid ligipääsetava turismi algatusi ning Brasiilia oli esimene Lõuna-Ameerika riik, kus korraldati paraolümpiamängud 2016. aastal. (samas)

Siiski ei pöörata turismisektoris üldiselt ligipääsetavuse arendamisele väga suurt tähelepanu. Seda tõestab artikkel, mis keskendus ligipääsetava turismi tuleviku võimalustele Uus-Meremaal (Gillovic & McIntosh, 2015, lk 227). Seal tuuakse välja, et

turismisektori asjalised tahvad kindlaid tõendeid kasu kohta, mida ligipääsetava turismi võimaluste olemasolu endaga kaasa toob enne kui nad on nõus ligipääsetava turismi võimalustesse panustama ja seda arendama. Paljud näevad ligipääsetava turismi arendamist kui aja ja raha raiskamist, näiteks arvatakse, et puuetega inimestele spetsiaalsete tubade pakkumine on majutusettevõtetele kulukas ja koormav kohustus. (samas)

Ligipääsetava turismi ja erivajadustega turistide ostujõu uuringud on ümber lükanud müüdi, et erivajadustega inimesed on vaesed (Bowtell, 2015, lk 204). Uus-Meremaa turismisektori asjaliste arvamusel üllatab ümber Hispaanias läbi viidud uuring, mis leidis, et ligipääsetavat turismi otsivad turistid kulutavad rohkem raha, lisaks nad reisivad tavaliselt koos kaaslastega, mis suurendab kulutusi ja sihtkohta viidavat tulu vähemalt kahekordselt (Domínguez *et al.*, 2013, lk 1392–1394). Sama järelduseni jõudis ka Saksamaa föderaalne majandus- ja tööministeerium, kes avaldas, et keskmiselt kulutab erivajadusega turist 1,16 korda rohkem kui ilma erivajaduseta turist (Bowtell, 2015, lk 204).

Arvestades nõudlusega, mis on Euroopa Liidu riikides ligipääsetava turismi järele, suudaksid Euroopa Liidu riigid panustada Euroopa Liidu majandusse ligi 352 miljardit eurot, pakkudes ligipääsetava turismi võimalusi, kuid seda potentsiaalset turuvõimalust ei ole ära kasutatud, kuna ligipääsetava turismi tarbijate segmenti on suuresti ignoreeritud. (Vila *et al.*, 2019, lk 141) Ligipääsetava turismituru suuruse analüüsi tulemused näitavad, et seitsmekümnel protsendil ligipääsetavus nõudlikust elanikkonnast on reisimiseks olemas nii rahalised kui ka füüsilised võimalused, olles võimelised 2025. aastaks potentsiaalset tulu tootma ligi 88,6 miljardi euro väärtuses. See oleks kuuekümne viie protsendiline kasv võrreldes 2005. aasta samasuguse uuringu tulemustega. (Bowtell, 2015, lk 203)

Väga väike turuosa vastab ligipääsetava turismi vajadustele. Uuring, mis käsitles ligipääsetavat turismi Euroopas, fokuseerides suurtele reisi- ja vabaajaettevõtetele, leidis, et 63% uuringus osalenud reisi- ja vabaajaettevõtetest ei müünud ligipääsetavaid tooteid. Uuring leidis, et 2015. aasta seisuga ei ole terviklikku lahendust, mis tagaks erivajadustega inimestele samasugused reisimise võimalused nagu ilma erivajaduseta inimestele. Et parandada tekkinud olukorda tuleks reisi- ja vabaajatööstuses

kombineerida teadlikkuse suurendamine, haridus, õigusaktid, partnerlussuhted ja otsus investeerida universaalsesse disaini. (Bowtell, 2015, lk 204)

Kokkuvõtlikult võib välja tuua seitse peamist takistust, mis ei toeta ligipääsetava turismi arengut:

- informatsiooni barjäärid – probleemid, millega erivajadusega inimene kokku puutub kui ta soovib iseseisvalt hinnata ja valida transpordivahendit, majutust, puhkusereisi ja ostlemisvõimalusi, sest erivajadusega inimese teabevajadused on nõudlikumad;
- ehituslikud barjäärid – ligipääs transpordivahenditele, kõnniteede ja teede võimalused, liikumine erinevates asukohtades;
- poliitilised barjäärid – vaatamata poliitilistele aruteludele, mis lubavad ehituslike piirangute kõrvaldamist, juhivad poliitikute tegevused sageli kiireloomulisusest, lühinägelikkusest ja kitsarinnalistest valimishüvedest;
- kultuurilised barjäärid – iseloomustab kõikide, ilma eri- ja eristuva vajadusega, inimeste suhtumist erivajadustega inimestesse, näiteks austuse puudumine erivajadusega inimesele mõeldud parkimiskoha vastu;
- suhtumise barjäärid – suur osa elanikkonnast usub ainult enda vaatenurgast vaadates, et erivajadustega inimesed ei suuda elada täsväärtuslikku elu;
- tehnoloogilised barjäärid – kiire tehnoloogia areng transpordi ja side vallas, mis võib tekitada raskusi inimestele, kes ei ole kursis pidevate muutustega;
- ettevõtlik lühinägelikkus – ei suudeta hinnata erivajadustega inimeste turismituru suurust ja väärtust ega muutuvat avalikku arvamust erivajadustega inimestest. (Cassia *et al.*, 2021, lk 216)

Asjaolu, mis teeb ligipääsetava turismi arendamise ja parendamise tunduvalt raskemaks on puudulikud andmed erivajadustega inimeste reisimise harjumuste kohta. Darcy, McKercher ja Schweinsberg tõid oma töös välja, et üllatavalt vähesed riigid koguvad puuetega inimeste statistikat oma turismiandmete hulka (Darcy *et al.*, 2020, lk 142). Tänu sellele, aga ei ole võimalik analüüsida ja kõrvutada erivajadusega isiku ja mitte erivajadusega inimese käitumismustreid ja reisimisharjumusi, et lõplikult arusaada kahe erineva rühma erinevustest ja mis kõige tähtsam, ei ole võimalik jälgida muutusi. (samas)

Ligipääsetav turism on aktuaalseks saanud viimase paarikümne aasta jooksul ning seda on hakatud põhjalikumalt uurima ja analüüsima viimase kümne aasta jooksul. On näha, et riigi tasandil seaduste ja määruste vormis proovib valitsus ettevõtjaid ärgitada rohkem ligipääsetavuse peale mõtlema ning vastavalt enda teenuseid ja tooteid parendama, kuid turismisektor on pigem äraootaval seisukohal, kaheldes ligipääsetavuse võimaldamise tulususes.

1.2. Erivajadusega külastajad ja nende ootused

Ligipääsetavuse ja eriti ligipääsetava turismi arendamisel mõeldakse tavaliselt eri- ja eristuva vajadustega inimesetele. Ning reeglina fokuseeritakse just nende füüsilistele võimalustele, jättes tagaplaanile meelepuuded ja teised inimest iseloomustavad omadused, mis võivad nende igapäevaelu ja hakkamasaamist mõjutada.

Puue, milletõttu tekib erivajadus, võib tähendada palju erinevaid omadusi. Näiteks kuulmispuue, nägemispuue, rääkimispuue, füüsiline puue ja intellektipuue. „Puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel“ (Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste..., 1999). Maailma Terviseorganisatsiooni sõnusti on väljend erivajadus kui katusetermin, mis hõlmab erinevaid tegureid nagu kahjustused, tegevuspiirangud ja osalemispiirangud ehk erivajadus on nähtus, mis peegeldab koostööd inimese keha ja ühiskonna omaduste vahel (Kim & Lehto, 2013, lk 14).

Erivajadustega inimesed jäävad maailma mastaabis tagaplaanile. Turismisektoris eeldatakse tihti peale, et see grupp inimesi ei ole reisimisest huvitatud (Loi & Kong, 2016). Nad on alahinnatud nii oma arvu poolest ühiskonnas kui ka nende potentsiaalse panustamisvõime poolest erinevatesse ühiskonna valdkondadesse. 2017. aasta Maailmapanga prognooside kohaselt on maailmas umbes üks miljard erivajadusega inimest, kellest ligikaudu viiendikul on raskekujuline puue. (Vila *et al.*, 2019, lk 141). Erivajadustega inimeste kasvu saab põhjendada elukvaliteedi paranemisega, sest on olemas seos erivajaduse ja vananemise vahel. Ligi 35% üle 65-aastastest inimestest on diagnoositud ühe või teise erivajadusega. Järgmise kümne kuni viieteistkümne aasta jooksul saavad sagedaseimaks erivajaduse ja surma põhjustajaks mittenakkuslikud

haigused nagu südamehaigused, vähk ja diabeet. Mis tähendab, et 110 kuni 190 miljonit inimest, kes moodustavad ligikaudu viiendiku turismiturul elanikkonnast, saaksid kasu parendatud ligipääsetavusest (samas) ning oleksid aktiivsemad ühiskonna ellu ja majandusse panustajad.

Peale erivajaduse on olemas ka sõnastuse poolest väga sarnane eristuv vajadus, mis on sarnane vaid sõnastuse poolest, sest eristuv vajadusel ei ole seost puudega, küll aga ligipääsetavusega. Eristuv vajadus on mingist olukorrast tingitud erinev vajadus, näiteks eakad, perekond lastega, rasedad naised (Vila *et al.*, 2019, lk 141) ja lemmikloomaga reisijad (Qiao *et al.*, 2021, lk 12). Ning tihti saavad ka nemad kasu erivajadustega inimeste jaoks disainitud teenustest, toodetest ja keskkonnast. Näiteks kõnnitee äärekivist kaldtee ehk ülejäänud äärekividest madalam lõik, ei ole kasulik ja vajalik vaid ratastoolis olijatele vaid kõigile, kes kasutavad midagi ratastega, näiteks lapsevankrid, rattad, rulad, ostukäru jne (Goto, 2019). Sama moodi võivad vanurid üles kõndimiseks eelistada tasasemat kaldteed palju astmelise trepi asemel (Darcy & Dickson, 2009, lk 33).

Nagu eelnevalt mainitud, tähendab puue erinevaid tervisekahjustusi. Üheks puude vormiks on meelepuue, mis hõlmab enda alla nägemis-, kuulmis- ja kõnepuude. Kui ettevõtted mõtlevad ligipääsetavuse pakkumisele, siis nad tavaliselt võimaldavad ligipääsu eelkõige füüsilise puudega inimestele, kelle vajadusi on kergem mõista ja näha. Käesolev töö keskendub peamiselt meelepuuetega inimeste ligipääsu võimalustele, pannes rõhku nägemis- ja kuulmispuudele, kuna kõnepuue ei mängi nii suurt rolli turismitoote või teenuse mõistmises ning kasutamises.

Nägemisvaegus on olnud aastatega kasvav trend. 2020. aastal oli maailmas umbes 43,3 miljonit pimedat inimest (The Lancet Global..., 2021a, lk e133). Keskmise ja raske nägemiskahjustusega inimesi oli hinnanguliselt 295 miljonit ning kerge nägemiskahjustusega 258 miljonit inimest. (samas) Viimase kolmekümne aasta jooksul (1990–2020) on maailmas viiekümne aastaste ja nendest vanemate hulgas vähenenud vanusest tingitud pimedus ligi 28,5% ning paari protsendi võrra on vähenenud ka kerge nägemiskahjustuse levimus. Samas mõõduka ja raske nägemiskahjustuse levimus on 2,5% võrra kasvanud. Kõige suurema hüppe tegi näitajate kasvu poolest, aga pimedate (50,6%) ning mõõdukate ja raske nägemiskahjustustega (91,7%) inimeste arv. (The Lancet Global..., 2021a, lk e133) Peamised pimedaks jäämise põhjused viiekümne

aastaste ja vanemate hulgas 2020. aastal olid katarakt, glaukoom ja alakorrigeeritud murdumisviga. (The Lancet Global..., 2021b, lk e147–152)

Prognoositakse, et 2050. aastaks on maailmas 61 miljonit pimedat inimest, 474 miljonit inimest mõõduka ja raske nägemiskahjustusega ning 360 miljonil inimesel on kerge nägemiskahjustus. (The Lancet Global..., 2021a, lk e133) Viimaste aastatel läbi viidud uuringute tõttu saab väita, et erinevad nägemishäired on inimeste seas tõusu teel. Sellist trendi näeb ka kuulmispuude statistikast. Prognoositakse, et 2050. aastaks on kuulmislangu 2,45 miljardil inimesel, mis on 56,1% tõus võrreldes 2019. aastaga (The Lancet, 2021, lk 1002)

Turismisektoris on väga tähtsal kohal infrastruktuur ja selle pidev arendamine. Ligipääsetava turismi infrastruktuuri arendamisel oleks kõige kasulikum erivajadustega inimesi kaasata juba planeerimisetapis sihtkoha arendamisesse, et kasutada ära nende vahetuid kogemusi ideede rakendamisel (Zsarnoczky, 2017, lk 33). Erivajadustega inimeste kogemuste põhjal peaks ligipääsetav turismisihtkoht sisaldama:

- ligipääsetavat veebilehte;
- ligipääsetavat transporti;
- ligipääsetavaid majutusasutusi;
- ligipääsetavaid toidlustusteenuseid;
- ligipääsetavaid sihtkoha kavasid ja programme;
- ligipääsetavat kohalikku informatsiooni;
- turvalist keskkonda;
- professionaalseid teenusepakkujaid ja personali. (samas)

Ligipääsetavas turismis on professionaalse personali olemasolu, kes mõistab puuetega inimeste erivajadusi, väga tähtsal kohal (Zsarnoczky, 2017, lk 33). Töötajate pädevus tõstab nii teenuse taset kui ka klientide rahulolu, mis loob kõigile võrdsed võimalused (Loi & Kong, 2016) ning toob kaasa ka suurema tulu. On tähele pandud, et erivajadustega turistidele meeldib osta just neile disainitud turismiteenuseid, eriti kui need teenused on märgistatud ainulaadse märgisega. (Zsarnoczky, 2017, lk 33)

Eelnev loetelu kinnitab, et erivajadusega inimesele on tähtis teda ümbritsevad rajatised. Just rajatiste disain on see, mis on erivajadustega inimestele peamiseks takistuseks

puhkusele minekul (Bowtell, 2015, lk 207). Põhjusel, et erivajadustega inimestel on spetsiifilised nõuded, mis peavad olema täidetud. Turismituru peamiseks ligipääsetavuse kitsaskohaks on, et nad ei suuda pakkuda vajalikku füüsilist ligipääsu, mis on üks olulisemaid ja mõjukamaid argumente erivajadusega turistile. Rajatiste disaini saab jagada kolmeks dimensiooniks:

- füüsiline ligipääs, mis hõlmab liikumispuudega inimesi, kes kasutavad ratastooli või kõndimise abivahendeid;
- sensoorne ligipääs, milleks on kombatavad märgised, sildid, tähised, kuulmisvõimendussüsteemid ning helisignaalid liftide ja tulede jaoks;
- suhtlusligipääs, mis hõlmab inimesi, kellel on raskusi kirjasõna ja kõnega. (Bowtell, 2015, lk 207)

Uuringust, mis käsitles nägemishäiretega inimeste ligipääsetava turismi kogemusi ning avaldas nägemishäiretega inimeste vahetuid isiklikke kogemusi, tuli välja, et just turismpakkujatel puudub vastav väljaõppe kuidas nägemispuudega inimestega toime tulla ja neid aidata. Nägemishäirega turistid tunnistasid, et personalil võivad olla küll head kavatsused, abivalmidus, huvi ja kaastunne, kuid nad ei tea kuidas aidata, neil pole vastavat treeningut. Tihti näidates oma ignorantsust pimedat inimest selja tagant lükates. (Devile & Kastenholz, 2018)

Samast uuringust toodi välja, millised peamised puudused, probleemid ja piirangud esinevad nägemispuudega inimestel teenusepakkumisega, vaatamisväärsustel, informatsiooni kättesaamisel, restoranides, majutusettevõtetes, avalikes ruumides ning erinevate reeglite, regulatsioonide ja tugiteenustega. (Devile & Kastenholz, 2018)

Nägemispuudega inimeste peamised etteheited eelnimetatud teguritele on:

- ei pöörata piisavalt tähelepanu puuetega inimestele;
- personalil puudub vastav treening;
- puuetega inimesi koheldakse kui homogeenset rühma, kellel kõigil on samasugused vajadused;
- puuduvad seadmed, mis parandaksid kommunikatsiooni ja sensorset ligipääsetavust nagu audiogiidid, kombatavad kogemused, punktkirjaväljaanded ja märgistused;
- puudub teave ligipääsetavuse kohta;
- puuduvad ligipääsetavad veebilehed;

- puudulik teave punktkirjas;
- raskused Rootsi lauas;
- puuduvad punktkirjas menüüd;
- raskused serveeritud toidu käsitlemisel;
- vastupanu juhtkoertele;
- piirangud juhtkoera kasutamisel;
- majutusettevõtete magamistubades tehnika ja mööbli ümbertõstmise;
- liikumisraskused metroo- ja rongijaamades;
- raskused piletiautomaatide kasutamisel;
- giidide vähesus;
- ligipääsetevate teede puudumine;
- ühtsete standardite puudumine. (samas)

Kui eelmises uuringus toodi puudusena välja punktkirja puudumine paljudes asutustes, siis teine uuring, mis samuti uuris nägemispuudega inimeste turismis esinevaid väljakutseid ja probleeme, tõi välja punktkirja teise poole. Teine uuring väitis, et nägemispuudega inimesed puutuvad sageli kokku keelebarjääriga, kui nad ei oska punktkirja (Loi & Kong, 2016). Uuring lükkas ümber arvamuse, et punktkiri on pimedate kultuuris levinud suhtlusvorm, tegelikult pole see nii levinud, kui paljud arvavad. Nimelt Associated Press on väitnud, et 1,3 miljonist nägemispuudega inimesest, kes elavad Ameerika Ühendriikides, loeb punktkirja vähem kui 10% ning vaid 10% pimedatest lastest õpib seda. Walesi pimedate nõukogu on välja toonud, et ainult 4% nägemispuudega inimestest oskab lugeda punktkirja. (samas)

Punktkirja õppimine ei ole populaarne selle keeleerinevuste ja suure paberihulga kasutuse pärast, lisaks peetakse punktkirja paljude nägemispuudega inimeste poolt liiga raskeks (Loi & Kong, 2016). Nad eelistavad suurt kirja, helivorminguid, mobiiltelefone, e-posti ja juurdepääsetavaid veebisaite. Tänapäeva digitaaltehnoloogia võimaldab tekstide paremat lugemist häälelise ettelugemise ning suurendustarkvara kaudu. Läbi sellise tehnoloogia saab ka nägemispuudega inimestele kui potentsiaalsele turismiturule tõhusamalt läheneda ja nendeni jõuda erinevate veebiplatvormide kaudu. (samas)

Lisaks peaksid ettevõtted pakkuma kaardimakse teenust, sest nägemishäiretega inimesed ei pruugi vahet teha erinevatel rahatähtedel, neil on lihtsam kaardiga maksta. Ning turismisektori töötajad peaksid ohutuse huvides nägemispuudega inimesi teavitama avariiväljapääsudest ja protseduuridest. (Loi & Kong, 2016)

Nägemispuudega ja kuulmispuudega turistide ootused ja vajadused on küllaltki erinevad kuid neid ühendab digitaal tehnoloogia ja interneti vajadus. Uuringust, mis käsitleb kurtide kasutatavaid turismiinfo allikaid selgub, et internet on kurtide kõige populaarsem teabeallikas (Zajadacz, 2014, lk 447). Uuringus toodi välja ka parendusettepanekud, kuidas muuta veebisaidid kuulmispuudega inimesele kergemini kasutatavaks. Ettepanekud on järgmised:

- veebilehe sisu tõlkimine viipekeelde, võimalusteks on videosalvestiste või viipekeele tõlkimise tarkvaraprogrammide kasutamine;
- personali kvalifikatsioon ja hoiakud, pädevate töötajate kohta teabe avaldamine ehk viipekeelt oskavate ja avatud suhtumisega töötajate tutvustamine;
- vestlusfoorumid kurtidele klientidele, et nad saaksid avaldada oma ootusi, rahulolu ja soovitusi, mis on turunduse jaoks olulised;
- virtuaaltuuride olemasolu, et kuulmispuudega inimesel oleks võimalus leida sihtkoha või asutuse kaart, et avastada ruumilist objektide ja rajatiste paigutust, et kuulmispuudega inimene ei peaks tegema eraldi päringuid asjade asukohtade kohta, mis võib tekitada külastajas ebamugavustunnet;
- kaartide, piktogrammide ja skeemide kasutamine, oluline on veenduda, et veebisaitidel kasutatavad sümbolid ühtivad turismiobjektile leiduvatega. (samas)

Kuigi uuringus tehti ettepanekuid veebilehe ligipääsetavamaks muutmiseks, siis neid samasid soovitusi saab kasutada ka turismiobjekti ligipääsetavamaks muutmisel. Näiteks oleks võimalik luua videogiid, millel on subtiitrid või mis selgitab ümbrust viipekeeles. Oluline on märkida, et viipekeel ei ole universaalne keel, mis on sama igas riigis vaid viipekeel erineb vastavalt riigile. Lisaks võiks nägemispuudega inimeste audiogiidi transkriptsiooni võimaldada kuulmispuudega inimestele.

Nägemis- ja kuulmispuudega külastajate peamiseks murekohaks on ebapädev personal, kes ei oska meelepuuetega külastajaid neile sobivalt teenindada. Kompetentne personal

on tähtis, kuna nende teenindus on võimeline kompenseerima külastatava koha ligipääsetavuse puudujääke. On vajalik, et turismipakkujad võimaldaksid meelepuuetega külastajatele mitmekülgseid ligipääsetavuse lahendeid nagu audiogiid, punktkiri ja virtuaaltuurid.

1.3. Vaatamisväärsuste muutmise ligipääsetavaks erivajadusega külastajatele

Erivajadustega inimestel on vaja lisatuge neid ümbritseva füüsilise keskkonna poolt, et neil oleks võimalik teiste inimestega võrdväärselt ühiskonnaelus osaleda. Selle jaoks peaksid linnaplaneerijad ja ettevõtted disainima ja parendama oma tehiskeskkonnad kõigi inimeste vajadustega sobivaks. Eraldi katsumuseks võivad osutada, aga muinuskaitse all olevad ehitised, mis moodustavad suure osa turismisektoris tähtsal kohal olevatest vaatamisväärsustest.

Ligipääsetavus algab reeglina disainist, kuidas mingi teenus või toode on ülesehitatud ning kuidas ja kellenal on seda võimalik kasutada või tarbida. Ligipääsetavuse disaini sõnastamises võib kasutada termineid nagu universaalne, kaasav, ligi- ehk juurdepääsetav ning adaptiivne (Goto, 2019). Universaalse disaini põhimõtteks on toodete ja ehituskeskkondade kujundamine nii, et need oleksid kõigile kasutatavad, olenemata nende vanusest või võimekusest ehk ühesugune disain, mis sobib kõigile. (samas) Kui linnaplaneerimises on tähelepanu pööratud puuetega inimeste vajadustele, siis suurem osa on suunatud liikumisprobleemidega inimeste vajadustele. Kuid investeerimine universaalsesse disaini, mis on sobiv eri tüüpi puuetega inimestele, aitab luua barjäärivaba ühiskonda. (Loi & Kong, 2016) Ka ligipääsetavate turismielamuste kavandamisel on oluline vältida kindlaks otstarbeks mõeldud lahendusi, mis on suunatud näiteks ainult erivajadustega inimestele. Kui turismiasjalised järgivad universaalse disaini põhimõtteid, siis nad peaksid võimaldama kogemusi kõigile inimestele, erivajadusega või mitte. (Cassia *et al.*, 2021, lk 216) Seda on võimalik saavutada ennetades, tuvastades ja kõrvaldades barjääre, millega erivajadustega inimesed kokku puutuvad valdkondades nagu ehitatud keskkond, transport, teave ja side (Kristl *et al.*, 2020, lk 601). Universaalse disainiga turismielamused on kooskõlas arvamusega, et turismil on väärtus, mis muudab selle avalikuks teenuseks ning mis peaks olema tagatud igale ühiskonna liikmele, kes

soovib sellist teenust kasutada. (Cassia *et al.*, 2021, lk 216) Universaalsel disainil põhinevad lihtsad muudatused võiksid olla näiteks astmete selge märgistamine, kasutatud materjalide värvikontrastsus, sobiv valgustus, kontrastsed käsipuud ja selged viidad. (Loi & Kong, 2016)

Kaasav disain, mida tihti ekslikult kasutatakse sünonüümina universaalsele disainile, tähendab tegelikkuses midagi muud (Goto, 2019). Kui universaalse disaini käigus on peamine see, et lõpptulemus peaks olema kasulik ja kasutatav kõigile, isegi kui disain töötatakse välja kindlat puuet või sihtrühma silmas pidades, siis kaasava disaini käigus toode, teenus või keskkond optimeeritakse konkreetse kasutaja jaoks, kellel on konkreetsed vajadused. (samas) Näiteks, et vastata nägemispuuetega inimeste vajadustele, oleks hea idee kasutada helikirjeldust. Helikirjeldus salvestab lühikesed ja verbaalsed kirjeldused telesaadete, filmide ja vaatamisväärsuste tegevuste ja keskkonadade kohta. Helikirjeldus pakub üksikasju uute objektide kohta, mida näiteks ei tohi puudutada või mis pakuvad kompamise läbi vähe teavet. (Loi & Kong, 2016)

Veel üheks ligipääsetavuse disaini varjandiks on adaptiivsus. Adaptiivne tähendab võimet muutuda vastavalt erinevatele tingimustele (Goto, 2019). Adaptiivne kogemus ehk kohanemiskogemus on selline, mis muutub vastavalt olukorrale, et sobituda seda kasutava inimese vajadustega. (samas)

Erinevate erivajadustega küllastajatele on olulised erinevad keskkondades paiknevad asjad ja lahendused. Nägemispuudega inimestele on oluline, et keskkonnas, kus nad viibivad on värvikontrastsus ja arusaadavad objektide kõrgused (Loi & Kong, 2016). Näiteks kollane värv musta tee taustal võib nägemispuudega inimesele viidata keskkonna muutusest. Ning objektide kõrgused peaksid olema nägemispuudega inimeste jaoks sobivad, sest ülalt alla rippuvaid ning liiga madalal olevad asjad jäävad kergelt tähelepanuta. (samas)

Üheks tähtsaimaks elemendiks nii erivajadustega kui ka tavaküllastajatele on füüsilise keskkonna turvalisus ja selle tagamiseks ettenähtud ohutusnõuete täitmine. Selleks, et ohutusnõuete funktsioonid oleks ligipääsetavad kõigile, ei piisa vaid vastavast märgistusest (Christensen *et al.*, 2007, lk 251). Märgistus ehk sildid ei loo ligipääsetavat keskkonda, need näitavad vaid ligipääsetavuse olemasolu või selle puudumist.

Evakueerimise puhul on kõige tähtsamateks märgisteks need, mis näitavad väljapääsuteed. (samas) Samas nägemispuudega inimestele ei pruugi need märgised nii suurt kasu ja abi pakkuda kui nad peaksid. (Gaire *et al.*, 2018, lk 28-29) Kuigi rahvusvaheline ehitusseadustik näeb ette, et väljapääsu pakkuvate uste juures peavad olema vastavad märgistused, mis on valgustatud ja kõrgemale paigaldatud ning võimaldatud peavad olema ka pimedatekiri, siis reaalsuses on pimedate- ehk punkt kirja siltide kasutamine languses, kuna turule on tulnud paljud erinevad kasutajasõbralikud seadmed. Evakuatsiooni korral oleks soovitatav vastava väljaõppe saanud personal ning heliindikaatorid koos visuaalidega (samas) ehk häirealarm, mis on nii heliline kui nähtav (Christensen *et al.*, 2007, lk 251). Märgised, alarm ja teised ohutuselemendid ei taga üksinda ligipääsetavust vaid seda tagab nende komponentide kombineeritud süsteemne ja plaaniline kasutamine. (samas)

Ligipääsetava disaini elluviimise üheks suurimaks kitsaskohaks on, aga muinsuskaitse all olevad hooned ja ehitised. Muinsuskaitse on aktiivne protsess, mis säilitab ja kaitseb kultuuripärandeid läbi reguleeritud rahvusvaheliste kultuuripärandi- ja konserveerimisseaduste (Lynch & Proverbs, 2020, lk 589). Need seadused pakuvad spetsiaalset kaitset hoonetele ja erihuvi pakkuvatele aladele nagu pargid, aiad, lahinguväljad, mälestised ja vrakipaigad. (samas)

Ligipääsetavate keskkondade disainimine peaks ideaalis algama kohe koos uue ehitusprojekti planeerimisega, mitte hiljem proovides muuta mitteligipääsetavat keskkonda ligipääsetavaks (Christensen *et al.*, 2007, lk 251). Enamik muinsuskaitse all olevatest hoonetest, aga ei ole ehitatud ligipääsetavust silmas pidades (Lynch & Proverbs, 2020, lk 590) ning ligipääsetavuse ja muinsuskaitse all olevate hoonete kaksikvaldkonda on vähe uuritud (Kristl *et al.*, 2020, lk 616). Kuigi kirjandusest leiab erinevaid soovitusi, kuidas rakendada universaalset disaini ligipääsetava keskkonna loomiseks, siis need soovitused jäävad tavaliselt liiga üldiseks konkreetsete probleemide korral, mida kohatakse just muinsuskaitse all olevate hoonete juures. (samas) Mõnikord takistab hoone ülesehitus ja struktuur, nagu järsud kitsad trepid, mitmed läbikäigud ja pisikesed aknad, koos muinsuskaitseõuetega projekteerijatel rakendada kindlat disainimeetodit, sest loodud tingimused seavad muinsuskaitse aluste pärandite kaitsjatele erinevaid probleeme pärandi säilitamise, esitlemise ja külastuskorraldusega (Kristl *et al.*, 2020, lk 616, 608–

609). Nii palju kui on erinevaid ruumipiiranguid ja kaitsepiiranguid on ka piirangud võimalikel lahendustel (Kristl *et al.*, 2020, lk 608–609). Olukorda raskendab ka asjaolu, et muinsuskaitse aluse hoone käsitlemisel tuleb kokku puutuda erinevate vaadetega inimeste ja huvirühmadega, kes soovivad eri asju. (Kristl *et al.*, 2020, lk 616)

Uuring, mis keskendus Inglismaal asuva muinsuskaitse all oleva häärberi ligipääsetavuse arendamisele tõi välja, et tehnoloogia kasutamine on heaks alternatiiviks kui esinevad erinevad füüsilised barjäärid (Lynch & Proverbs, 2020, lk 598), olgu see siis inimesel ehk külastajal või hoonel, mida ei saa erinevate tingimuste tõttu külastajasõbralikumaks muuta. Kõnealusel Inglismaa häärberis olid kasutusele võetud *iPad*-id, mis näitasid videoid ruumist, kuhu ei pääsenud ilma trepist üles minemata, et kaasata külastajad, kellel ei olnud võimalik treppi kasutada. Lisaks plaanitakse kasutusele võtta interaktiivne audiovisuaalne ringkäik, mis võib põhineda *Google Street View*-l, kus külastajal on virtuaalselt võimalus läbida hoones asuvaid näitusesaale ja vaadata seal asuvaid artefakte omale sobivas tempos. (samam)

Kirikud, mis on tihti muinsuskaitse all, moodustavad suure osa turismisektoris tähtsal kohal olevatest vaatamisväärsustest. Uuringud näitavad, et erivajadusega inimesed külastavad kirikuid vähem kui ilma erivajaduseta inimesed (Carter *et al.*, 2022, lk 2). Uuringus, mis keskendus erivajadustega inimeste ligipääsetavuse parendamisele kirikute külastamisel ja jumalateenistustel osalemisel, koostati erivajadustega inimestega läbi viidud intervjuude põhjal, üheksa peamist soovitus, mida peaks järgima, et kirikud muutuksid ligipääsetavamaks. (Carter *et al.*, 2022, lk 2, 7) Esiteks, peaksid erivajadusega inimesed alati enda vajadustest ja soovidest rääkima, soovitav on sellel teemal rääkida kogudusega või kiriku esindajatega, sest ainult nii saavad kirikud kitsaskohtadest teada, et neid parendada. Teiseks, peaksid kirikud pidevalt analüüsima ning pidama vestlusi teemal, milline on kiriku ligipääsetavus ja kuidas seda suurendada. Soovituslik oleks kirikus eraldi luua erivajadustele pühendatud nõuandekomitee, kes oleks osa kiriku kui organisatsiooni struktuurist ning kes oleks pidev nõustaja antud teemal. Kolmandaks, peaksid kiriku töötajad ise erivajadustega inimestele lähenema ning küsima nende vajaduste, soovide ning võimalike parendusettepanekute kohta, sest kõik erivajadused on väga individuaalsed ning nii palju kui on erivajadustega inimesi on ka erinevaid lahendusi. (Carter *et al.*, 2022, lk 8–17) Neljandaks, peaksid kirikud ise uurima erinevaid

kanaleid pidi, kuidas muuta kirikuid erivajadustega inimeste jaoks ligipääsetavamaks, näiteks pidama arutelusid ning konsulteerima sihtgrupi, erivajadustega inimeste organisatsioonide ja teiste kirikutega. Viiendana toodi välja, üleüldine koguduse ja töötajate harimine vastavate treeningprogrammide ja klasside läbimise näol, et saada täiendavaid teadmisi erivajadustega inimestest. Kuuendana toonitatakse erivajadustega inimeste omaksvõtmise tähtsust kiriku ja selle koguduse poolt. Seitsmendana, peaksid kirikud erivajadustega inimeste vajadustega arvestama proaktiivselt ehk juba ennetavalt pakkuma erinevaid lahendusi, mida võib vaja minna. Näiteks punktkirja, tehnoloogilistevahendite ja kaldteede konstantne võimaldamine. Kaheksandana, tuuakse välja erivajadustega inimeste aktiivse kaasamise kiriku tegevustesse, kus nad saavad panustada vastavalt enda võimetele. Üheksandana, oli usklike erivajadustega inimeste poolt välja toodud ka palvetamise tähtsus ligipääsetavuse suurendamisel. (Carter *et al.*, 2022, lk 8–17)

Selleks, et üleüldiselt arendada vaatamisväärsuste, rajatiste, transpordi ja sihtkohtade ligipääsetavust peavad koostööd tegema paljud erinevad sidusrühmad, kelleks on näiteks arhitektid, disainerid, majandusteadlased, kohalikud volikogud, poliitikakujundajad, erivajadustega külastajad, ajaloolased ja arheoloogid kui nimetada mõned. Ligipääsetavust saab võimaldada vaid juhul, kui kõik asjasse puutuvad sidusrühmad on üksmeelel ning töötavad koos konkreetse strateegia kallal, mille eesmärgiks on ligipääsetava turismituruni jõudmine. (Michopoulou *et al.*, 2015, lk 186)

Vaatamisväärsuse ligipääsetavaks muutmisel on kõige tähtsam, et asjaosalised alustavad selle peale mõtlemisega, nii varakult kui võimalik ning kaasavad töö protsessi ka sihtrühma enda ehk erivajadusega inimesed. Selleks, et muuta juba nii olemasolevad kui ka uued vaatamisväärsused meelepuudega külastajatele ligipääsetavamaks, tuleks kasutusele võtta erinevad tehnoloogilised lahendused nagu interaktiivne audiovisuaalne ringkäik ja helikirjeldus. Lisaks tuleks mõelda ka kõigi turvalisuse peale, paigaldades vastavad märgised, sildid ja häirealarmid.

2. MEELEPUUETEGA KÜLASTAJATE LIGIPÄÄSETAVUS TALLINNA VANALINNA VAATAMISVÄÄRSUSTELE

2.1. Tallinna vanalinn vaatamisväärused

Käesolevas alapeatükis antakse lühiülevaade Tallinna vanalinnast ja seal paiknevatest vaatamisväärsetest kirikutest. Lisaks tutvustatakse lähemalt kirikuid, mida autor hakkab uuringu käigus vaatlema, et analüüsida meelepuuetega külastajate ligipääsetavust Tallinna vanalinn kirikutes.

Tallinna vanalinn asub Läänemere ääres ja on üks kõige terviklikum ja paremini säilinud Põhja-Euroopa kaubalinnasid (Tallinna Linnavolikogu, 2014, lk 7; Toomse, 2021). Just sellepärast sai Tallinna vanalinn 1997. aastal koha UNESCO maailmapärandi nimistus (Toomse, 2021). Vanalinn sai enamuse on praegusest illest 13.–16. sajandil, kui oli Hansa Liidu hiilgeajal selle kaubandusorganisatsiooni tähtsaks sõlmpunktiks. Vanalinn jaotub ajalooliselt üla- ja alalinnaks. (Tallinna Linnavolikogu, 2014, lk 7) Ülalinnaks peetakse Toompead, kus paiknevad Toompea loss ja Toomkirik ning kus läbi ajaloo on tavaliselt elanud võimul olijad (samas), aadlikud ning rikkad kodanikud. All-linnas elasid, aga kaupmehed ja teised lihtsamast seisusest inimesed. Ehk vanalinnasisesed eraldi linnad tähistasid seisuslikku ühiskonda (Visit Tallinn, 2020).

Tallinna vanalinnas asub enamuse kahekümnest Tallinna kirikust (Visit Tallinn, 2020). Ülalinnas ehk Toompeal asub Toomkirik ja Aleksander Nevski katedraal. All-linnas asuvad Oleviste kirik, Niguliste kirik, Pühavaimu kirik, Püha Nikolai Imetegija kirik, Rootsi-Mihkli kirik, Issandamuutmise kirik, Ukraina kreeka-katoliku kirik, adventistide palvela, Rooma katoliku kiriku Tallinna Peeter-Pauli kirik, Püha Katariina kirik. Vanalinn piiril asuvad Kaarli kirik ja Jaani kirik. (Tallinna Linnavolikogu, 2008; Visit Tallinn, *s.a.-b*)

Käesolevas lõputöö uuringus moodustavad valimi Aleksander Nevski katedraal, Toomkirik, Jaani kirik ja Kaarli kirik. Aleksander Nevski katedraal on Eesti kõige uhkem vene õigeusu katedraal, mis valmis 1900. aastal ning on ühtlasi ka linna suurim kuppelkirik (Visit Tallinn, *s.a.-a*; Tallinna Linnavolikogu, 2014, lk 33).

Tallinna Piiskoplik Toomkirik, mille esmamainimine riiklikus registris on 1233. aastal, on olnud läbiaegade Eestimaa peakirik ning just Toomkiriku järgi sai omalajal nime ka Toompea (Tallinna Piiskoplik Toomkirik, *s.a.*; Tallinna Linnavolikogu, 2014, lk 35). Toomkirikus asub Eesti kõige suursugusem hauaplaatide, epitaafide, sarkofaagide, hauamonumentide ja vappepitaafide kogu, mis pärinevad 13.–20. sajandist. (Tallinna Linnavolikogu, 2014, lk 32) Seda ilmselt põhjusel, et kirik oli kuni 18. sajandini matmispaik kohalikele aadlikele (Toomse, 2021).

Jaani kirik, mis asub Tallinna Vabaduse väljakul, valmis 1867. aastal (EELK Tallinna Jaani..., *s.a.*) ning ehitati hilisgooti katedraalarhitektuuri järgi (Tallinna Linnavolikogu, 2014, lk 33). 20. sajandil plaaniti kirikut kahel korda lammutada, kuid edutult (Visit Tallinn, *s.a.-c*).

Kaarli kirik, mis asub Tõnismäel, pühitseti 1670. aastal (EELK Tallinna Toompea..., *s.a.*) ja nimetati Rootsi kuninga Karl XI järgi (Tallinna Linnavolikogu, 2014, lk 33). See on arhitektuuriliselt üks ilusaimaid ja oma kaksiktornide poolest haruldasemaid kirikuid Eestis (samas). Kirikus asuvad ka Eesti esimene, Johann Köleri maalitud fresko ning Eesti suurim orel. (Visit Tallinn, *s.a.-d*)

Tallinna vanalinn ja seal asuvate kirikute ajalooa tutvudes on selge, et kogu piirkond on väga vana ja haruldane ning selletõttu ka vastavate kaitsete all. Esimeses peatükis välja toodud teoreetiliste käsitluste põhjal, mis rääkisid erivajadustega inimestest, spetsiifilisemalt meelepuuetega külastajatest ja nende vajadustest, on aru saada, et isegi kaasaegsetes keskkondades ei ole nende ligipääsetavuse nõuded esindatud, rääkimata keskkonnast, mis on nii vana kui seda on Tallinna vanalinn ja seal asuvad hooned. Samas on Tallinna vanalinn Eesti peamine ja enim reklaamitav vaatamisväärsus, mis ideaalis peaks olema ligipääsetav kõigile. Sellest ka autori otsus uurida meelepuuetega külastajate ligipääsetavust Tallinna vanalinn vaatamisväärsustele.

2.2. Meetodid ja kirjeldus

Lõputöö eesmärgi täitmiseks, andmete kogumiseks ja uuringu läbiviimiseks kasutas autor kvalitatiivseid uurimismeetodeid. Kvalitatiivsele uurimismeetodile ei ole siiani ühte kindlat definitsiooni, kuid seda võib defineerida kui tekstiliste andmete kogumise ja analüüsimise protsessi, et saada ülevaade inimeste tõlgendustest nähtuste kohta, mida ei ole võimalik kvantitatiivse uurimismeetodiga tuvastada (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 27–28). Kvalitatiivsed andmed esitatakse tavaliselt sõnade, helide ja piltidena ning andmete kogumine nõuab tavaliselt vahetut suhtlust andmete koguja ehk uurija ja uuritu vahel. Kvalitatiivse uurimismeetodi puhul ei kasutata üht kindlat meetodit, millega saadud andmeid analüüsitakse, vaid analüüsimeetod sõltub uurimisküsimusest, uurimistulemuse vajalikkusest, uurimistöö kontekstist ja uurimiseks kättesaadavatest ressurssidest. (samamoodi) Peamised kvalitatiivsete andmete kogumise meetodid on intervjuud, vaatlused, juhtumiuuringud, kaardistusuuringud, ajaloolised uuringud ja dokumentide analüüsid (Õunapuu, 2014, lk 52).

Käesoleva lõputöö empiirilise osa koostamiseks kasutati kahte kvalitatiivse uurimismeetodi andmete kogumise viisi, milleks on dokumendianalüüs ja vaatlus. Lisaks viidi läbi ka intervjuud olukorra kaardistamiseks. Dokumendianalüüs on üks kvalitatiivse analüüsi vormidest, kus uuringus toetutakse erinevatele dokumentidele ehk kirjalikele tõenditele nagu sünni-, surma- ja abielutunnistused, statistilised ülevaated, aastaaruanded, tunnistused, kohtuotsused ja eksperthinnangud (Laherand, 2010, lk 258). Käesoleva lõputöö empiirilise osa esimeseks uurimisülesandeks oli anda ülevaade ligipääsetavuse audititest ja arengukavadest. Autor kasutab dokumendianalüüsi, et anda ülevaade Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti ligipääsetavuse audititest ja arengukavadest, mis puudutavad ligipääsetavust, et välja selgitada, mida Tallinna linn ligipääsetavuse parendamiseks on juba teinud ja mida plaanib edasi teha. Lisaks plaaniti analüüsida ka vaadeldavate kirikute ligipääsetavust puuduvat dokumentatsiooni selle olemasolul.

Vaatlus on uurimismeetod, mis kasutab erinevaid meeli nagu nägemine, kuulmine, puudutamine ja haistmine. Vaatluse peamiseks eeliseks on informatsiooni kogumine loomulikus keskkonnas. Vaatlust saab jagada kahte kategooriasse mitteosalev vaatlus ja osalusvaatlus (Laherand, 2010, lk 225–229). Käesoleva töö käigus rakendati

mitteosalevat vaatlust ehk vaadeldi loomulikus keskkonnas, olemata ise asja osaline (Laherand, 2010, lk 227). Vaatlust kasutati ühe uurimismeetodina, et välja selgitada nelja vaatamisväärse kiriku ligipääsetavuse võimalused potentsiaalse meelepuuetega külastaja vaatenurgast. Vaatluse läbiviimiseks külastati nelja vaatamisväärset kirikut ning hinnati nende ligipääsetavust meelepuuetega inimestele eelnevalt koostatud kriteeriumite põhjal. Kriteeriumid koostas autor põhinedes esimeses peatükis välja toodud teoreetilistele käsitlustele, mis tõid välja meelepuuetega külastajate peamised ootused ja vajadused, rühmitades need kolmeks teemaplokiks, milleks on nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid, kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid ning nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid. Nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid koostati põhinedes Devile ja Kastenholzi (2018), Loi ja Kongi (2016), Gaire jt (2018) ning Christensen jt (2007) teadusartiklitele. Kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid koostati Zajadaczi (2014), Gaire jt (2018) ning Christensen jt (2007) teadusartiklitele põhinedes. Nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid koostati Devile ja Kastenholzi (2018), Bowtelli (2015), Loi ja Kongi teadusartiklite baasil. Vaatlus on tähtis, et tuvastada lõhe lubatu ja tegeliku olukorra vahel (Hamilton & Finley, 2019, lk 5).

Intervjuu on vestluse vorm, mida kasutatakse andmete kogumiseks, et lahendada uurimisprobleem (Õunapuu, 2014, lk 170). Vormilt on olemas erinevaid intervjuusid, käesolevas töös kasutatakse poolstruktureeritud intervjuud. Poolstruktureeritud intervjuu on poolvabas vormis intervjuu, kus küsimused on ettevalmistatud, kuid on ruumi muudatusteks nagu küsimuste sõnastus ja järjekord, lisaks võivad intervjuu mõlemad osapooled esitada täpsustavaid küsimusi (Õunapuu, 2014, lk 171). Käesolevas töös valiti poolstruktureeritud intervjuu vaadeldavate kirikute esindajatega, et täpsemalt kaardistada kirikute ligipääsetavuse olukord organisatsioonisiselt, mida vaatluse käigus ei ole võimalik teada saada.

Empiirilises osas kasutati ettekavatsetud valimit. Ettekavatsetud valim on mittejuhuslik ja selle moodustavad inimesed, kes on sinna valitud nende kindlate omaduste järgi (Etikan *et al.*, 2015, lk 2). Ehk ettekavatsetud valimi puhul otsustab uuringu läbiviija, millist informatsiooni ja andmeid tal vaja on ja koostab valimi nende inimeste põhjal, kes saavad talle vajalikku teavet pakkuda. Käesolevas töös otsustati ettekavatsetud valimi

kasuks, kuna on vaja spetsiifilisi andmeid, mida saavad pakkuda vaid kindla kvalifikatsiooni ja ametiga inimesed. Käesoleva töö üldkogumiks on kõik vanalinna vaatamisväärsed kirikud, mida on kokku kolmteist. Üldkogumi kolmetesitkümnest kirikust moodustavad valimi neli vaatamisväärsset kirikut, milleks on Aleksander Nevski katedraali, Jaani kiriku, Kaarli kiriku ja Toomkiriku esindajad ja kirikud ise. Kirikud valiti valimisse nende suuruse ja tähtsuse järgi nii Tallinna kui Eesti kultuuriruumis. Algselt olid valimisse kaasatud ka Oleviste ja Niguliste kirik, kuid Niguliste kirik oli oma ukseid avalikkusele sulgenud renoveerimistöode tõttu täpselt käesoleva töö uurimisperiodil ja ka Oleviste kiriku ukseid osutusid suletuks vaatamata nende kodulehel olevale informatsioonile, mis väitis vastupidist. Lisaks moodustasid valimi ka Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti sotsiaalteenuste ja -toetuste osakonna ligipääsetavuse vanemspetsialist, kes võimaldas ligipääsu vajalikele materjalidele ja dokumentatsioonidele.

Empiirilise osa lõpus analüüsitakse kogutud andmeid ning tehakse tulemuste põhjal kirikute esindajatele soovitusi ja ettepanekuid kuidas nad saaksid oma ligipääsetavust veelgi parandada. Kogutud andmete analüüsiks kasutakse kvalitatiivset sisuanalüüsi. Kvalitatiivne sisuanalüüs on tekstandmete süstemaatiline kategoriseerimine, et nende sisu mõtestada (Forman & Damschroder, 2007). Seda meetodit kasutades avatakse läbi töötatud dokumentide sisu ja luuakse erinevate materjalide vahel seoseid.

2.3. Ülevaade Tallinna ligipääsetavuse audititest ja arengukavadest

Töö eesmärgi saavutamiseks vajalike andmete kogumist alustati dokumendianalüüsiga, et välja selgitada, mida Tallinna linn ligipääsetavuse parendamiseks on juba teinud ja mida plaanib edasi teha. Dokumendianalüüsi läbiviimiseks võttis autor ühendust Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuametiga, et saada ligipääs vajalikele ja asjakohastele dokumentidele. Tallinna ligipääsetavust puudutavate dokumentide ja materjalide väljastamise eest määras Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet vastutavaks ligipääsetavuse osakonna vanemspetsialisti.

2013. aastal andis Tallinna Linnavalitsus välja esimese Tallinna linna ligipääsetavuse auditi. Auditi koostamise motivaatoriks oli tahe osaleda Euroopa Komisjoni poolt

korraldatud Euroopa juurdepääsetavate linnade konkursil „*Access City Award*“, kus Tallinnal ei olnud 2012. aastal võimalik osaleda, kuna Tallinna linn ei olnud koostanud konkursi tingimustes nõutud ühtset ligipääsetavust puudutavat lähenemisviisi. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 2) Auditis antakse ülevaade, mida on Tallinnas ligipääsetavuse parandamiseks tehtud linnavalitsuse tasandil, Tallinna Linnakantseleis ning Tallinna Ettevõtlusameti, Tallinna Haridusameti, Tallinna Kommunaalameti, Tallinna Linnaplaneerimise Ameti, Tallinna Linnavaraameti, Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti ja Tallinna Transpordiameti haldusalas. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013)

Linnavalitsuse tasandil loodi 1993. aastal Tallinnas alalise komisjonina toimiv Tallinna Linna Invanõukogu, mis aastal 1999. reorganiseeriti ümber Tallinna Linnavalitsuse invakomisjoniks. Selle eesmärgiks on nõustada linnavalitsust, aidates neil luua erivajadustega inimestele võrdväärseid võimalusi. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 9) Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti ligipääsetavuse osakonna vanemspetsialist jagas töö autoriga eradokumenti, kus seisab, et alates 2014. aasta märtsist toimub avalike ehitiste invakooskõlastus (ehitusload, ehitusteatised, eskiisid) ainult Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti spetsialisti poolt Tallinna ligipääsetavuse tegevuskava alusel. See tegevus toimub ehitusseadustiku määruse nr 28 alusel ja läbi Ehitisregistri (EHR) ning Tallinna Planeeringute Registri (TPR). Ülesandeid menetleb Tallinna Linnaplaneerimise Amet.

Tallinna ligipääsetavuse auditis antakse ülevaade ka ligipääsetavusest erinevates linnaosades ja tuuakse välja linnakeskkonna ligipääsetavuse kitsaskohad. Peamisteks kitsaskohtadeks on, et ühistranspordiga ei ole võimalik kergesti ligipääseda Tallinnas mitmete suurte atraktsioonideni ning olemasolevaid ühistransporditeenuseid ei peeta erivajadustega inimestele veel piisavaks. Tuuakse ka välja, et Tallinna vanalinna muuseumitesse on reeglina liikumiskõrgustega inimestel raske sissepääseda ja ka muuseumites sees liikuda ei ole kerge. Lisaks ei ole seal olevad ekspositsioonid erivajadustega inimestele ligipääsetavad ja/või hoomatavad. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 21)

Auditi kokkuvõttes leiab auditi koordineerija, et Tallinna linna ametkonnad on aastate jooksul järjepidevalt ja oma võimaluste piires ligipääsetavuse võimaluste parandamisega tegelenud, kuid toob ka välja, et auditi koostamise käigus selgus, et ligipääsetavuse

tegevuskava väljatöötamine vajab rohkem aega. Põhjendusega, et konsensuslik ja investeringuid sisaldava tegevuskava kokku panemine on keeruline protsess. Seetõttu tegid auditi läbiviijad ettepaneku luua töörühm Tallinna invakomisjoni juurde, kelle ülesandeks oleks aastateks 2015-2020 koostada ligipääsetavuse tegevuskava ja finantsplaan samal ajal sidudes need linna arengukavaga. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 32–33) Auditi sõnul peaks Tallinnas ligipääsetavuse teematikat käsitlema veel strateegia „Tallinn 2030“ kui ka Tallinna arengukava 2014–2020. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 7) Vaadates läbi strateegia „Tallinn 2030“, leiab töö autor, et strateegias on sõna ligipääsetavus kasutatud ainult ühel korral, et rääkida erivajadustega inimeste võimaluste arendamisest. (Tallinna õigusaktide register, 2010) Kuigi terminit ligipääsetavus on antud kontekstis vaid korra kasutatud, siis see ei tähenda et see oleks ainus kord strateegias kui ligipääsetavuse võimalustest ja selle arendamisest räägitakse, seda tehakse lihtsalt teise sõnastusega. Nagu näiteks jalakäijatele juurdepääsu tagamine, erivajadustega inimestele erinevate teenuste pakkumine ja võimaluste loomine, et nad saaksid täisväärtuslikult osa võtta haridus-, kultuuri- ja ametivaldkondadest. (Tallinna õigusaktide register, 2010)

Tallinna 2014–2020 arengukavas tuuakse välja ligipääsetavuse arendamise olulisus, seda nii eri- kui ka eristuva vajadusega inimestele. Eristuva vajadustega inimestele just ühistranspordi ja kergliiklusteede võrgustiku arendamise näol ning erivajadustega inimestele vajaliku juurdepääsu tagamine kultuuri-, haridus- ja ametiasutustele. Selleks, et linnakeskkonda ja infrastruktuuri vastavalt väljaarendada, lähtutakse „Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine” printsiipidest, mis on 2012. aastal Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse poolt väljatöötatud juhtmaterjal (Tallinna Linnavolikogu, 2013, lk 19–20). „Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine” printsiipe on kokku viis:

- austus – keskkond peab olema lugupidav kõikide potentsiaalsete kasutajate suhtes, mis tähendab, et kõigile soovijatele peab olema tagatud ligipääs ja kõik kasutajad olenemata nende erinevustest, peaksid tundma ennast kaasatuna;
- turvalisus – ehk riskide eelnev elimineerimine, keskkond ja kõik tema osad peavad arvestama riskivabadusega kõikide kasutajate jaoks;
- tervislikkus – keskkond ei tohi kahjustada kasutaja tervist ega kaasa tuua ebameeldivusi tervisehäiretega kasutajatele, keskkond peaks kasutajat suunama tervislike valikute poole;

- funktsionaalsus – keskkond peab esmajärjekorras olema kasutatav kõigi soovijate poolt ilma tõrgeteta;
- arusaadavus – keskkond peab olema loogilise ja lihtsa ülesehituse ja arendusega, kus kõikidel kasutajatel on võimalik iseseisvalt ja probleemideta orienteeruda, mis tähendab, et abistav informatsioon peab olema keskkonda selgelt paigutatud. (samas)

Tallinna 2014–2020 arengukavas välja toodud ligipääsetavust puudutavad eesmärgid, meetmed ja tegevused rühmitas Tallinna ligipääsetavuse audit nelja peamisesse ligipääsetavuse valdkonda (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 7). Esimeseks valdkonnaks on hoonestatud keskkond ja avalik ruum, kus linnakeskkonna arendamise peamisteks eesmärkideks on:

- õdusa, innustava, keskkonnasäästliku ja tervislikku eluviisi propageeriva Tallinna linnaruumi arendamine;
- modernse ja ligipääsetava turismiinfrastruktuuri loomine;
- Tallinna vanalinnast ja kesklinnast ligipääsu parendamine mere äärde;
- kergliiklusteede, liikumisradade ehitamine ja rohevõrgustiku arenendamine;
- turistidele, sealhulgas erivajadustega inimeste liikumisvõimaluste parandamine. (samas)

Teiseks ligipääsetavuse valdkonnaks on transport ja sellega seotud taristu, kus linnatranspordi peamisteks eemärkideks on:

- liikumisteede lõimimine terviklikuks liikumiskeskonnaks;
- transporditeenuste pakkumine erivajadustega inimestele;
- sõidupargi uuendamine, et tõsta kvaliteedi ja integreerida erivajadustega inimeste vajadusi ühistranspordis;
- programmi loomine, mis näitab reaajas ühistranspordi teekonda;
- erivajadustega inimeste parkimiskohtade loomine vajadusepõhiselt. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 7)

Kolmandaks ligipääsetavuse valdkonnaks on info, side ja kommunikatsioonitehnoloogia, mille eesmärkideks on:

- ametiasutustes kaasaegsete IT võimaluste rakendamine;
- Tallinna elanikele pakkuda palju erinevaid e-teenuseid;

- e-teenuste mahu suurendamine, et muuta avalike teenused ligipääsetavamaks;
- raamatukogudes info ja kommunikatsioonitehnoloogia tagamine;
- välja arendada e-teenuste platvorm Tallinna Televisiooni kanalil;
- tööalase info vahendamine, sh messid ja noorte programmid;
- töökohtade loomine piiratud töövõimega inimestele. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 7-8)

Neljandaks ligipääsetavuse valdkonnaks on avalikud rajatised ja teenused, mille eesmärkideks on:

- tõhusama ligipääsu võimaldamine avalikele hoonetele ja rajatistele;
- ligipääsu võimaldamine koolidele ja lasteaedadele jalgsi ja jalgrattaga;
- ligipääsu võimaldamine erivajadustega inimestele kultuuri-, haridus- ja ametiasutustes;
- avalike ja erateenuste kättesaadavuse võimaldamine erivajadustega inimestele;
- erivajadustega inimestele võimaluste loomine iseseisvaks toimetulekuks ja aktiivseks eluks;
- erivajadustega inimestele erinevate transporditeenuste ja eluasemeteenuste pakkumine;
- munitsipaalramufondi täiendamine, arvestades erivajadustega inimestega;
- erivajadustega inimeste olemasolevate õppe, töö- ja tegevusvõimaluste täiustamine, sh koolide renoveerimine;
- Tallinna Puuetega Inimeste Tegevuskeskuse teenuste arendamine. (Tallinna Sotsiaal- ja..., 2013, lk 8)

2019. aasta sügisel otsustas Eesti Riigikantselei luua Eesti ligipääsetavuse rakkerühma, kuna Riigikantselei sõnusti ei ole paljudel juhtudel Eesti ühiskonna kujundamisel arvestatud, et enamuse ühiskonnast moodustavad lapsed, vanemaealised, erivajadustega inimesed ja teised inimrühmad, kellel ei ole võimalik Eesti ühiskonna võimalusi täies mahus kasutada (Riigikantselei, *s.a.-a*; Riigikantselei, *s.a.-b*). See tõttu sõnastati rakkerühmale täpsed tööülesanded, mille tulemused nad pidid esitama valitsusele 2021. aasta suveks (Riigikantselei, *s.a.-b*). Rakkerühma ülesanded olid järgmised:

- Kaardistada keskkonna ja ühiskonna ligipääsetavuse hetkeolukord ja probleemid.

- Töötada välja lahendused, mille abil saaks luua kõigile ligipääsetava keskkonna ja ühiskonna ning koostada sellealane tegevusjuhis poliitikutele. (samas)

Rakkerühm avaldas töö käigus erinevaid vahearuandeid, kuid lõpparuanne esitati 2021. aasta sügise alguses (Riigikantselei, *s.a.-a*). Lõpparuandes antakse ülevaade ligipääsetavuse võimalustest, probleemidest ja ettepanekutest erinevates valdkondades (Riigikantselei, 2021). Aruande ligipääsetavuse sihtrühmad on hooned ja ligipääsetavuse riiklik korraldus, elukondlik kinnisvara, teede taristu, ühistransport, e-keskkonnad, audiovisuaalmeedia, turism, haridus, kultuur, sport, erasektori teenused ja kaubad ja 112 hädaabinumber. (samas) Lõpparuandes kajastub, et ligipääsetavus erinevates valdkondades on kesine ja arendamisel sellele suurt tähelepanu ei pöörata kui üldse (Riigikantselei, 2021). Samas väike areng on juba toimumas. Näiteks 2020. aastast saab Tallinna linnas kasutada ligipääsetavuse infosüsteemi nimega LIPS, kust on võimalik näha eri objektide ligipääsetavuse võimalusi (Tallinn, 2020) See on pidevas parendamise faasis, sest kasutajate poolne tagasiside ja parendamise soovitusel on arendajate poolt väga oodatud.

Esimene ja hetkel viimane Tallinna linna ligipääsetavuse audit anti välja 2013. aastal. Ning Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti ligipääsetavuse osakonna vanemspetsialisti sõnusti ei ole hetkel plaanis uut auditit koostada (J. Stein, e-kiri, 01.04.2022). 2022. aastal on plaanis Ligipääsetavuse tegevuskava uuendamine, et näha, millised eesmärgid on täidetud ja millised edasi lükkuvad. Lisaks alustatakse 2022. aasta kevadel ligipääsetavuse masskaardistuse II etapiga. (samas)

Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti ligipääsetavuse osakonna vanemspetsialisti väitel on peamised probleemid Tallinna ehitusprojektide ligipääsetavuse arengul järgmised:

- ehitusprojektid on tihti puudulikud ega ole kõiki erivajadusi hõlmavad;
- ei mõisteta ligipääsetavuse tähtsust ja kohati on ka selle alane vastuseis;
- omavalitsusel ei ole piisavalt vajalikke ressursse või ei tunta vajadust täistööajaga spetsialisti palkamiseks;
- avalikud WC-d on lukustatud või ei ole ligipääsetavad, kodutute poolse hõivamise tõttu;
- ei ole piisavalt võimalusi vaba aja veetmiseks vabas õhus;

- probleemide esinemisel tehakse seda esmalt läbi meedia. (J.Stein, e-kiri, 19.01.22.)

Vanemspetsialist toob välja, et eelnevalt loetletud probleemide kõige paremaks lahenduseks on pideva selgitustöö tegemine ja projekteerimise võimalikult varajases etapis, tuleb täpselt lahti kirjutada kõik nõuded, mille jaoks võiks teha koostööd erinevate organisatsioonidega, kaasates sihtgrupe ja kogemustega inimesi nüansside märkamiseks. (J.Stein, e-kiri, 19.01.22.) Lisaks saab objekte igas ehituse etapis lasta hinnata ka eraldi teenuse korras. Veel soovitatakse edaspidi linna hangetesse sisse viia universaalsainiga avalikud WC-d ning ehitada juurde nõuetekohaseid kaldteed. (J.Stein, e-kiri, 19.01.22.)

Läbiviidud dokumendianalüüs näitab, et kuigi viimaste aastate jooksul on toimunud märgatav areng ning Tallinna linn on ligipääsetavuse võimaluste vajalikkust aina rohkem hakanud mõistma ja püstitanud ligipääsetavuse arendamiseks erinevad eesmärgid, siis tegudega ollakse pigem ikkagi algfaasis. Alates viimasest ja ainsast Tallinna ligipääsetavuse auditist, mis anti välja 2013. aastal, on aina enam erinevates dokumentides räägitud ligipääsetavuse arendamise eesmärkidest, tavadest ja kesiseist hetkeolukorrast kuid konkreetseid parendusettepanekuid on vähe kui üldse. Lisaks kasutatakse dokumentides tihti termini ligipääsetavus asemel teistsugust sõnastust, mille tõttu võib olla alguses raske hoomata kui suur osa dokumendist tegelikult räägib ligipääsetavuse arendamisest. Dokumentides nenditakse, et on vaja arendada linna ühistranspordisüsteemi, taristut ja erinevaid teenuseid, et suurendada erivajadustega inimeste ligipääsetavuse võimalusi. Soovituste põhifookuses on, aga eelkõige füüsiline ligipääsetavus, millest osa kehtib ka meelepuuetele.

2.4. Tallinna vanalinna vaatamisväärsete kirikute ligipääsetavus meelepuuetele küllastajatele

Lähtudes lõputöö eesmärgist, analüüsida nelja Tallinna vanalinna vaatamisväärse kiriku ligipääsetavust meelepuuetele küllastajatele, viis töö autor läbi kirikute vaatluse. Vaatluse ülesandeks oli saada informatsiooni kas ja mil määral olid täidetud kirikute ligipääsetavuse kriteeriumid meelepuuetele inimestele.

Vaatluskriteeriume on kokku 17 ja need jagunevad kolmeks osaks. Esimeseks on nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid, teiseks kuulispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid ja kolmandaks on nii nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid, mille puhul saab märkida, kas vastavad kriteeriumid on täidetud või ei ole ja anda nende kohta autori poolne olukorda selgitav kommentaar kui vajalik. Lisaks on autoril võimalus vaatluslehe lõpus lisada ka teisi asjakohaseid kommentaare vaadeldava ligipääsetavuse võimaluste kohta, mida vaatluse ajal märgati. Hindamiskriteeriumitega vaatluslehte saab näha lisast 1.

Vaadeldavate kirikute valimi moodustasid neli vaatamisväärsset kirikut ehk Aleksander Nevski katedraal, Tallinna Jaani kirik, Tallinna Toomkirik ja Kaarli kirik. Töö autori esialgne plaan oli kaasata valimisse ka Tallinna Oleviste ja Niguliste kirikud, olles nii Tallinna kui ka Eesti ühed tuntumad kirikud. Kuid lõputöö uurimisperioodi ajaks oli Niguliste kirik avalikkusele suletud renoveerimistööde tõttu ja Oleviste kirik oli samuti suletud vaatamata nende kodulehel olevale informatsioonile.

Parema ülevaate saamiseks vaadeldavate kirikute ligipääsetavuse võimalustest, mida vaatluse käigus ei ole võimalik saada, tahtis autor kirikute esindajatega läbiviia olukorda kaardistavad intervjuud. E-kirja teel võeti ühendust Aleksander Nevski katedraali, Tallinna Jaani kiriku, Tallinna Toomkiriku ja Kaarli kirikuga, kellest vastasid kaardistamise päringule Kaarli kirik ja Toomkirik. Kaarli kirik vastas küsimustele e-kirja teel ja Toomkiriku esindaja nõustus intervjuuga.

Kirikute vaatlemine toimus kahel päeval 17. ja 18. märtsil 2022. 17. märtsil vaadeldi esimesena Aleksander Nevski katedraali. Koostatud vaatluslehel oli 17 kriteeriumi, millele tuli vaatluse tulemusena märkida, kas vastav ligipääsetavuse võimalus esineb või ei esine vaadeldavas kirikus. Seitsmeteistkümnest ligipääsetavuse võimalusest ei esinenud neil kümnet ja seitset võimalust ei olnud võimalik hinnata, sest katedraali vastuvõtu lauas töödanud naisterahvas ei rääkinud piisavalt eesti keelt, et oleks saanud tema käest küsida erinevate katedraalis esinevate võimaluste kohta. Näiteks kui küsiti, kas katedraalis on olemas audiogiid, siis juhatati muusikaplaatide juurde. Autor lootis saada paremat ülevaadet katedraali olukorrast ja võimalustest e-kirja või intervjuu teel katedraali esindajaga, kuid vastust kirjalikule päringule ei tulnud. Tabelist 1 on võimalik täpselt näha kõigi kriteeriumite esinemist Aleksander Nevski katedraalis, kus punasega

on tähistatud kriteeriumi puudumine, kollasega on tähistatud olukord kui ei olnud võimalik kriteeriumi olemasolu hinnata ja rohelisega on tähistatud kriteeriumi olemasolu kirikus.

Tabel 1. Aleksander Nevski katedraalis esinenud ligipääsetavuse kriteeriumid

Kriteeriumid		
Nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid	Kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid	Nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid
erinevate tasapinna muutuste märgistus	kaardid, piktogramm ja skeemid	koolitatud personal puuetega (meelepuuetega) klientidele
heliline häirealarm, koos juhistega	valgustusega häirealarm, koos juhistega	suure kirjaga selged viited ja lugemistekstid
punktkiri	tutvustavad videosalvestised koos subtiitrite või viipekeele	
juhtkoerte tolereerimine	audiogiidi transkriptsioon	
kaardimakseterminal	viipekeelt oskav giid	
piletiautomaat	videogiid	
audiogiid		
lift		
kombatavad kogemused		

Üheks vaatluslehel esinevaks kriteeriumiks oli trepi äärte ja erinevate tasapinna muutuste märgistus, mis üleüldiselt puudus, kuid oli näha, et kiriku sees, enne altarit oli kunagi olnud kollase ja musta triibuline teip, kuid see oli täiesti ära kulunud ja näha oli vaid paarisentimeetrised teibiosad. Mis puutub kriteeriumisse, suure kirjaga selged viited ja lugemistekstid, siis enamus selgitavatest tekstidest, mis katedraalis esinesid olid vene keeles ja prinditud A4 paberile, mille sisu ei olnud kõige kergem hoomata.

Peale vaatluslehe kindlate kriteeriumite jälgimist, pandi vaatluse ajal tähele, et katedraali välitreppide juures on küll käsipuu, kuid see viib kohati väga kitsaste astmete juurde,

mida raske nägemispuudega inimene ei pruugi tähelepanna ja mis tõstab mööda astumise riski (vt joonis 1).

Joonis 1. Aleksander Nevski katedraali trepid

Katedraali teise sissepääsu juures, mis ei ole koguaeg lahti oli ka invatõstuk (vt joonis 2). Mille kasutamiseks tuleb ilmselt kirikuga eelnevalt ühendust võtta.

Joonis 2. Aleksander Nevksi katedraali invatõstuk

Teine vaadeldav kirik 17. märtsil oli Tallinna Toomkirik. Tallinna Toomkiriku vaatlemise tulemusena ei esinenud seitsmeteistkümnest kriteeriumipunktist üheksat. Kolm kriteeriumit olid täidetud ja üks oli osaliselt täidetud. Viiele kriteeriumile ei olnud võimalik vaatluse põhjal hinnangut anda. Seda ka põhjusel, et kedagi ei olnud kiriku vastuvõtulauas. Kirikusse astudes tuli juurde mees, kes õues riisus ja küsis annetust ja siis kohe ära läks. Tundus, et mees ei rääkinud ka soravat eesti keelt. Samas sai autor hiljem ka nende kriteeriumite kohta vastuse, kui intervjueris kiriku esindajat. Tabelist 2 on võimalik täpselt näha kõigi kriteeriumite esinemist Tallinna Toomkirikus, kus punasega

on tähistatud kriteeriumi puudumine, kollasega on tähistatud olukord kui ei olnud võimalik kriteeriumi olemasolu hinnata ja rohelisega on tähistatud kriteeriumi olemasolu kirikus.

Tabel 2. Tallinna Toomkirikus esinenud ligipääsetavuse kriteeriumid

Kriteeriumid		
Nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid	Kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid	Nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid
erinevate tasapinna muutuste märgistus	kaardid, piktogramm ja skeemid	koolitatud personal puuetega (meelepuuetega) klientidele
heliline häirealarm, koos juhistega	valgustusega häirealarm, koos juhistega	suure kirjaga selged viited ja lugemistekstid
punktkiri	tutvustavad videosalvestised koos subtiitrite või viipekeele	
juhtkoerte tolereerimine	audiogiidi transkriptsioon	
kaardimakseterminal	viipekeelt oskav giid	
piletiautomaat	videogiid	
audiogiid		
lift		
kombatavad kogemused		

Toomkirikus oli olemas kaardimakseterminal, mis oli ühendatud piletiautomaadiga (vt joonis 3). Piletiautomaadi erinevad valikud olid tähistatud erinevate värvidega, mis olid kontrastsed ja omavahel sobivad. Autori arvates sobib selline piletiautomaat kergema nägemispuudega inimestele, sest valikud on kujutatud piisavalt suurena, aga mitte raske nägemispuudega inimesele, sest piletiautomaat oli puuetundlik ehk valikute tegemiseks peab olema kindlasti vähemalt mingil määral nägija. Lisaks oli võimalik valida eesti, inglise, soome ja vene keele vahel.

Joonis 3. Toomkiriku digitaalne piletiautomaat

Kiriku trepiääred olid kohati märgistatud. Esimene kiriku peauksest kirikusse sisse viiv trepp ei olnud märgistatud, kuid teine trepp oli märgistatud kollase ja musta teibiga (vt joonis 4). Kiriku seinadel on suured vapid, aga ühtegi selgitustahvlit nende kohta ei ole. Kirikus olid ka väljapääsu skeemid, mis olid printitud A4 paberile ja raamituna pandud kiriku seintele rippuma, ühte neist on näha joonisel 3 kujutatud piletiautomaadi taga.

Joonis 4. Toomkiriku treppide märgistus

Toomkirik oli ka üks kahest kirikust, mille esindaja nõustus intervjuuga kiriku ligipääsetavuse hetkeolukorra kaardistamiseks. Intervjuu andis Tallinna Toomkoguduse abiõpetaja Joel Siim. Siim tõdes, et kiriku poolt ei ole hetkel eraldi koostatud ligipääsetavuse hetkeolukorda kaardistavat dokumenti, kuid üldiselt ollakse kursis, millised on kirikus esinevad ligipääsetavuse kitsaskohad ja neid on püütud ka lahendada. Näiteks üheks suurimaks probleemiks erivajadustega inimestele peetakse liikumispuudega inimeste sissepääsuvõimalusi kirikusse. Seda põhjusel, et Tallinna Toomkirik on pooleldi maa sees ehk selleks et kirikusse pääseda tuleb alla minna umbes viieteistkümnest kõrgeist kivist astmest. Kirik on proovinud probleemi omalt poolt lahendada siinide ja trepironija paigaldamisega, kuid nende võimaluste kasutamiseks peaks kirikuga eelnevalt ühendust võtma, sest need ei ole statsionaarselt seal kogu aeg olemas, vaid need on vaja eelnevalt paigaldada. Paigalduse jaoks on vaja eemaldada kirikul lävepakk. Teiseks probleemkohaks on muinuskaitset lubade saamine millegi püsiva juurdeehituseks. Näiteks kui on uuritud invalifti ehituse võimaluste kohta ja selle jaoks vajalikku muinuskaitse poolset võimalikku nõusolekut, on saadud eitav vastus. Nimelt tähendaks sellise asja rajamine kiriku uste mõningast ümberehitamist. Samas on Siim lootusrikkas, et ühel hetkel invalift või muu sarnane statsionaarne abivahend kirikusse tuleb, kas juba praegu toimuva remondi käigus või siis tulevikus, kui on loodetavasti plaan ellu viia juba ammu mõttetasandil valminud idee Toomkiriku muuseumist. Nimelt on ammu mõeldud Toomkiriku muuseumi rajamisele, kus oleks väljapanekud, stendid, pimedatekirjad ja audiogiidid nii nagu ka juba uuemates muuseumites on. Kiriku häirealarm on hetkel ainult heliline ja sinna juurde kuuluvate väljapääsu tuledega. Juhtkoerad on kirikus lubatud.

Kindlat statistikat erivajadustega inimeste kohta koguduses ei ole, kuid on teada, et seal on nii liikumis- kui ka nägemispuudega inimesi, kuulmispuudega inimesed pole seni esile tõusnud. Kirikus on olemas kõlarid ja kuulmisraskustega inimesi on suunatud istuma istuma ettepoole või kõlarile lähemale. Erivajadustega külastajaid ja koguduse liikmeid aidatakse kiriku külastamisel jookvalt ja vastavalt olukorrale, peamiselt on aidatud ratastooliga inimesi kirikusse sisenemisel. Väga harva on kirikuga ühendust võetud sooviga erivajadustega grupiga kirikut külastada ning üleüldse on 90% võrra turistide

kiriku külastus vähemaks jäänud ja jumalateenistusel osalejate arv on kolmandiku võrra langenud. Küsimusele, kas kirik näeb ennast ka kui vaatamisväärsust mitte ainult aktiivse kogudusena vastatakse, et Toomkirik on Tallinna üks olulisemaid vaatamisväärsusi, kus koroonaaegsel ajal käis aasta jooksul umbes 100 000 turisti, kelleks olid põhiliselt välismaalased kruisilaevadelt.

Vaatluse läbiviimise teisel päeval, milleks oli 18. märts, vaadeldi Jaani ja Kaarli kirikuid. Seitsmeteistkümnest kriteeriumist ei esinenud Jaani kirikus üheksat. Jaani kirik oli ainus vaadeldav kirik, kus kiriku seinte peal olid kiriku ajalugu tutvustavad tekstid koos suurte piltidega. Postritel olev kiri oli valge, hallil või rohelisel taustal, osa lauseid oli rasvases kirjas. Kirikus oli ka paar vitriini, mille sisu eksponeeriti. Kirikus oli läbivalt eest taha paigutatud kõlarid. Kiriku altari juurde viis ka kaldtee, millega tagatakse ligipääs ratastooli kasutajatele. Kui autor vaatluse ajal kiriku töötajalt küsis audiogiidi olemasolu kohta, siis töötaja oli küsimusest kergelt üllatunud ja vastas, et tegemist on siiski aktiivse kogudusega ja et nad pigem ei näe ennast kui vaatamisväärsust. Päringule, mille eesmärgiks oli täpsustada kiriku täpseid ligipääsetavuse võimalusi, kirik ei vastanud. Tabelist 3 on võimalik täpselt näha kõigi kriteeriumite esinemist Jaani kirikus, kus punasega on tähistatud kriteeriumi puudumine, kollasega on tähistatud olukord kui ei olnud võimalik kriteeriumi olemasolu hinnata ja rohelisega on tähistatud kriteeriumi olemasolu kirikus.

Tabel 3. Jaani kirikus esinenud ligipääsetavuse kriteeriumid

Kriteeriumid		
Nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid	Kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid	Nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid
erinevate tasapinna muutuste märgistus	kaardid, piktogramm ja skeemid	koolitatud personal puuetega (meelepuuetega) klientidele
heliline häirealarm, koos juhistega	valgustusega häirealarm, koos juhistega	suure kirjaga selged viited ja lugemistekstid
punktkiri	tutvustavad videosalvestised koos subtiitrite või viipekeele	

juhtkoerte tolereerimine	audiogiidi transkriptsioon	
kaardimakseterminal	viipekeelt oskav giid	
piletiautomaat	videogiid	
audiogiid		
lift		
kombatavad kogemused		

18. märtsil vaadeldi veel ka Kaarli kirikut. Seitsmeteistkümnest kriteeriumist üheksat kirikus ei esinenud. Kaarli kirikus oli olemas piletiautomaat kaardimakseterminaliga. Vaatluse ajal ei nähtud ühtegi töötajat ega silmatud vastuvõtulauda. Kirikus jalutamise ajal oli tunda, et osades kohtades kivipõrand logiseb. Nii nagu Jaani kirikus oli ka Kaarli kirikus kõlarid paigutatud läbi kiriku. Väljapanekuid kirikus ei esinenud. Tabelist 4 on võimalik täpselt näha kõigi kriteeriumite esinemist Kaarli kirikus, kus punasega on tähistatud kriteeriumi puudumine, kollasega on tähistatud olukord kui ei olnud võimalik kriteeriumi olemasolu hinnata ja rohelisega on tähistatud kriteeriumi olemasolu kirikus.

Tabel 4. Kaarli kirikus esinenud ligipääsetavuse kriteeriumid

Kriteeriumid		
Nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid	Kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid	Nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid
erinevate tasapinna muutuste märgistus	kaardid, piktogrammide ja skeemid	koolitatud personal puuetega (meelepuuetega) klientidele
heliline häirealarm, koos juhistega	valgustusega häirealarm, koos juhistega	suure kirjaga selged viited ja lugemistekstid
punktkiri	tutvustavad videosalvestised koos subtiitrite või viipekeelega	
juhtkoerte tolereerimine	audiogiidi transkriptsioon	
kaardimakseterminal	viipekeelt oskav giid	
piletiautomaat	videogiid	
audiogiid		
lift		
kombatavad kogemused		

Kaarli kirik oli teine kahest kirikust, mille esindaja nõustus vastama kiriku ligipääsetavust kaardistatavatele küsimustele. Tallinna Toompea Kaarli koguduse Vaimulike assistent Urmo Treisalt vastas küsimustele meili teel. Treisalt nentis, et Kaarli kirikus ei ole kaardistatud ligipääsetavuse hetkeolukorda erivajadustega inimestele ega ole koostatud ligipääsetavuse aruannet (U. Treisalt, e-kiri, 24.03.22). Samuti ei ole kiriku arenguplaanis kirjas ligipääsetavuse parendamine erivajadustega inimestele, seda põhjusel, et liikumisraskustega inimeste ligipääsetavus kirikusse on võrdlemisi hea. (samas) Siinkohal märgiks töö autor, et kiriku esindaja jaoks tundub olevat, antud vastuse põhjal, ligipääsetavuse arendamine seotud põhiliselt ainult liikumisraskustega, jättes välja nägemis- ja kuulmisraskused. Väitega, et liikumisraskustega inimeste füüsiline ligipääsetavus kirikusse on võrdlemisi hea, nõustab ka töö autor, sest Kaarli kirik oli ainuke kirik, kuhu sissesaamiseks ei olnud vaja treppidest üles või alla minna ning kiriku

külastajatele mõeldud ala oli peamiselt ühetasapinnaline. Samas toob Treisalt välja, et koguduse kantselei hoonesse ligipääs ratastooliga puudub, aga ta ei teaks ka olukorda, kus selle järele oleks vajadust olnud (U. Treisalt, e-kiri, 24.03.22). Lisaks puudub kirikus inva-WC, mille rajamise idee on olnud pikka aega kaalumisel ja mis võib lähitulevikus teosks saada kui leitakse rahastus ning kui muinsuskaitse sellega nõus on. Siiani ei ole kirikul muinsuskaitsega probleeme tekkinud ligipääsetavuse parendamisel, sest selliseid projekte pole ka ette võetud. Kirikus on lubatud ka juhtkoerad, kuid öeldakse, et siiani pole neid kohatud. Kiriku häirealarm on vaid heliline, ilma valgustus juhusteta. (samas)

Treisalt vastab, et kirikul ei ole eraldi nimekirja kogudusse kuuluvatest erivajadustega inimestest ega statistikat kui palju erivajadusega inimesi aastas kirikut külastavad, aga samas on nad teadlikud mitmetest erivajadustega koguduseliikmetest, kes kirikut külastavad ja muudes tegevustes osalevad. Peamiselt on erivajadusega koguduseliikmeteks intellektipuudega isikud ja nende jaoks on kirikul ka eraldi tugirühm. Lisaks kuulub kogudusse ka mitmeid vanureid, kellel on liikumisraskused või probleemid kuulmise ja nägemisega. Treisalti sõnul abistab kirik erivajadusega külalisi ja koguduse liikmeid kiriku külastamisel vastavalt inimese vajadustele ja soovidele, näiteks vastavalt kokkuleppele on võimalik inimene kodust transportida kirikusse jumalateenistusele või muule talitlusele. Ta toob välja, et vaegnägijate- ja kuuljate abistamise vajadust seni otseselt pole ette tulnud, tavaliselt on piisanud kui istutakse teenistuse ajal kõlaritele lähemale. Kõik pühapäevased missad kantakse üle ka koguduse Youtube-i kanalil, mis võimaldab piiratud liikumisvõimega või muude terviseprobleemidega inimestel ka kodus jumalateenistusest osa saada. (U. Treisalt, e-kiri, 24.03.22)

Nagu autor vaatluse tulemusena märkis, kinnitab ka Treisalt, et kirikus, ei ole väljapanekuid ega audiogiide, aga kui nägemispuudega isik soovib kogeda kiriku arhitektuurset või kunstilist poolt, siis võib küsida alati abi kohapeal oleva töötaja käest (U. Treisalt, e-kiri, 24.03.22). Küsimusele, kas kirik näeb ennast ka kui vaatamisväärsust mitte ainult aktiivse kogudusena vastatakse, et kindlasti tajutakse, et lisaks rollile pühakojana on kirikul suur kultuuriline tähtsus ning et nad teevad pidevalt plaane, kuidas kirikut esile tõsta ka vaatamisväärsusena. Tuuakse välja, et suvel osaletakse Teeliste kirikute programmis ning ka avatud ollakse tavalisest kauem. Lisaks soovitakse rohkem välja arendada ka kirikuümbrust, et kirik oleks küllastajatele kutsuvam ja ligipääsetavam.

Paraku nenditakse, et turistide külastatavus on pigem väike, sest asutakse vanalinnast väljaspool ning kruisigrupid sinna tavaliselt ei jõua. (U. Treisalt, e-kiri, 24.03.22)

Nelja vaatamisväärse kiriku vaatlemise põhjal võib väita, et Tallinna vanalinna kirikute ligipääsetavuse hetkeolukord on väga kesine ning kui ligipääsetavuse peale mõeldakse, siis tehakse seda pigem liikumispuude kontekstis. Kuigi mõlemad kiriku esindajad, kes nõustusid küsimustele vastama ütlesid, et nad näevad oma kirikut ka olulise kultuurilise tähtsuse ja vaatamisväärsusena, siis tuginedes vaatlusel nähtud kirikute võimalustele leiab autor, et vaadeldud kirikud presenteerivad ennast ennekõike aktiivsete kogudustena, millel on vaatamisväärne kirikuhoone, kuid mida ei propageerita.

2.5. Arutelu ja järeldused

Käesolevas alapeatükis kõrvutatakse dokumendianalüüsi ja vaatluste tulemused esimeses peatükis kirjeldatud teoreetiliste käsitluste ja varasemate uuringute tulemustega ning esitatakse ettepanekud kirikute juhatustele ligipääsetavuse parendamiseks.

Lõputöö eesmärgiks oli kaardistada Tallinna vanalinna nelja vaatamisväärse kiriku ligipääsetavus meelepuuetega inimestele, mille jaoks vaadeldi kirikuid ja viidi läbi intervjuud nende esindajatega. Vaatlusel järgiti vaatluslehe kriteeriume, mis olid jagatud kolmeks: nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid, kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid, nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid.

Devile ja Kastenholz (2018) tõid oma uuringus välja nägemispuudega inimeste peamised etteheited erinevate teenuste kasutamisel ning ettevõtete ja kohtade külastamisel. Uuringus toodi kitsaskohana välja puudulik personali treening (samas). Ka Zajadaczi (2014) uuringus tõid kuulmispuudega inimesed välja personali kvalifikatsiooni ja hoiakute tähtsuse. Uuringust selgus, et valimi moodustanud kirikutes ei ole vastava väljaõppega personali, kes oleksid kvalifikatsiooni põhiselt pädevad erivajadustega inimesi teenindama, samas Toomkiriku ja Kaarli kiriku esindajate intervjuudest jäi kõlama, et kiriku töötajad ja koguduseliikmed on alati abivalmid ja kõik tekkinud probleemid lahendatakse jooksvalt. Näiteks vajadusel trepironija paigaldamine,

kuulmisraskustega inimeste kõlaritele lähemale paigutamine, inimese kodust kirikusse toomine ja interneti vahendusel jumalateenistuse ülekandmine.

Bowtell (2015) jagas rajatise disaini kolmeks dimensiooniks, üheks dimensiooniks on sensoorne ligipääs, milleks on näiteks kombatavad märgised, sildid, tähised, kuulmisvõimendussüsteemid ning helisignaalid liftide ja tulede jaoks. Devile ja Kastenholzi (2018) uuringus tõidki nägemispuudega inimesed välja, et külastatavates kohtades puuduvad tihti seadmed, mis parandaksid kommunikatsiooni ja sensoorset ligipääsetavust nagu seda on audiogiidid, kombatavad kogemused, punktkirjaväljaanded ja märgistused. Vaatluste käigus selgus, et valimi moodustanud kirikutes ei ole tähelepanu pööratud sensoorsele ligipääsule. Üheski vaadeldud kirikus ei olnud olemas audiogiidi, kombatavaid kogemusi ega punktkirja. „Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine” printsiipides, mida järgitakse Tallinna linnakeskkonna ja infrastruktuuri väljaarendamisel, aga öeldakse, et keskkond peab esmajärjekorras olema kasutatav kõigi soovijate poolt ilma tõrgeteta (Tallinna Linnavolikogu, 2013). Zajadacz (2014) tõi kuulmispuudega inimeste sensoorsetest ligipääsu võimalustest välja virtuaaltuurid, mille olemasolul oleks kuulmispuudega inimesel võimalus leida sihtkoha või asutuse kaart, et avastada ruumilist objektide ja rajatiste paigutust. Lynchi ja Proverbsi (2020) uuringus leiti, et eraldi väärtuse looks interaktiivse audiovisuaalse ringkäigu kasutuselevõtt, millest saaksid otsest kasu nii meeletu kui füüsilise puudega inimesed. Uuringus arvati, et interaktiivne audiovisuaalne ringkäik võiks põhineda *Google Street View*-l, kus külastajal on virtuaalselt võimalus läbida külastatav hoone. Lisaks märgati vaatlustel, et mitte üheski kirikus, peale Jaani kiriku, ei ole kirikut ega selles leiduvate esemete tutvustavaid tekste. Tulenevalt vaatluste ja eelnevate uuringute tulemustest tehakse kirikute juhatustele ettepanek võtta kasutusele audiogiidid, interaktiivse audiovisuaalne ringkäik ja punktkirjas infovoldikud. Lisaks tuleks lisada kiriku ajaloo ja nähtaval olevate objektide kirjalik tutvustas, kas kiriku seinadele või stendidele.

Devile ja Kastenholz (2018) tõid oma uuringus välja ka selle, et nägemispuudega inimesed kogevad vastupanu juhtkoertele ja neil on raskused piletiautomaatide kasutamisel. Lisaks ei pruugi nägemishäiretega inimesed vahet teha erinevatel rahatähtedel, mille tõttu eelistavad nad maksta kaardiga (Loi & Kong, 2016). Vaadeldud kirikutes olid juhtkoerad lubatud ja sai maksta ka kaardiga, kahes kirikus oli olemas ka

kaardimakseterminaliga ühendatud piletiautomaadid. Toomkiriku piletiautomaadi erinevad valikud olid tähistatud erinevate värvidega, mis olid kontrastsed ja omavahel sobivad. Selline piletiautomaat sobib kergema nägemispuudega inimestele, sest valikud on kujutatud piisavalt suurena, aga mitte raske nägemispuudega inimesele, sest piletiautomaat oli puuetundlik ehk valikute tegemiseks peab olema kindlasti vähemalt mingil määral nägija.

Devile ja Kastenholz (2018) uuringus nentisid nägemispuudega inimesed, et kohtade külastamisel on murekohaks teabe puudumine ligipääsu võimaluste kohta. Primitiivsel kujul koges seda ka töö autor, kui proovides külastada Oleviste kirikut kahel erineval päeval osutus kirik suletuks, kuigi kiriku kodulehe informatsiooni kohaselt pidi olema see mõlemal päeval külastataval kellaajal lahti. Samas on Tallinn juba astunud olulise sammu, mis puudutab informatsiooni ligipääsetavuse võimaluste kohta. Nimelt saab 2020. aastast Tallinna linnas kasutada ligipääsetavuse infosüsteemi nimega LIPS, kust on võimalik näha eri objektide ligipääsetavuse võimalusi (Tallinn, 2020).

Turvalisus on üks viiest printsiibist, mis on kirjas „Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine” juhtmaterjalis ja mis peaks suunama Tallinna ligipääsetavuse arengut. (Tallinna Linnavolikogu, 2013) Juhtmaterjalis on kirjas, et turvalisus on riskide elimineerimine ning keskkonna loomine, kus kõik selle osad arvestavad riskivabadusega kõikide kasutajate jaoks. (samas) Vaatluse käigus selgus aga, et valimi moodustanud kirikute keskkonnad ei olnud riskivabad kõikide potentsiaalsete külastajate suhtes. Märgistused, kui olid olemas, olid pigem kesised. Näiteks maha teibitud must-kollased ääremärgistused olid kas ebaühtlaselt paigutatud nagu Toomkirikus, kus ühel trepil olid need olemas ja teisel ei olnud või Aleksander Nevski katedraalis, kus teibist oli põrandale järele jäänud ainult paari sentimeetrised kulunud ribad. Hoone skeemid ehk väljapääsu näitavad visuaalsed kaardid olid nende olemasolul prinditud A4 paberile ning paigutatud kohtadesse, mida ei olnud lihtne esimese korraga märgata. Christensen jt (2007) tõdesid, et selleks, et ohutusnõuete funktsioonid oleks ligipääsetavad kõigile, ei piisa vaid vastavast märgistusest, vaja oleks häirealarmi, mis on nii heliline kui nähtav. Kiriku esindajad, kes nõustusid vastama autori poolsetele ligipääsetavuse hetkeolukorda kaardistatavatele küsimustele, tõdesid, et kirikutes on hetkel vaid heliline häirealarm. Eelnevast tulenevalt teeb autor ettepaneku ühtlaselt märgistada kirikute trepid ja

eritasapinnad ning helilisele häirealarmile lisada ka visuaalne häire, näiteks tuledega suunamise näol.

Tuginedes lõputöö uuringu tulemusele ja järeldustele, esitab autor kirikute juhatustele järgmised ettepanekud meelepuuetega inimeste ligipääsetavuse parendamiseks.

Ettepanekud nägemispuudega külastajate ligipääsetavuse suurendamiseks:

- Audiogiidi loomine, mille abil saab nägemispuudega inimene iseseisvalt tutvuda külastatava keskkonna objektidega ning paremini mõista teda ümbritsevat. Seda saaks kasutada ka tavakülastaja hariliku giidi asemel, kes sooviks kirikuga iseseisvalt tutvuda. Tavakülastajale oleks audiogiidi kasutamine lisatasu eest, mis oleks kirikule uus sissetulekuallikas, ja nägemispuudega inimesele oleks see tasuta.
- Kombatavate kogemuste võimaldamine. See aitaks nägemispuudega inimestel tajuda asju, mida teised näevad, kogedes nägijatega võrdväärselt neid ümbritsevat.

Ettepanekud kuulmispuudega külastajate ligipääsetavuse suurendamiseks:

- Virtuaaltuuri loomine, et kuulmispuudega inimesel oleks võimalik iseseisvalt tutvuda külastatava keskkonna objektidega ning paremini mõista ümbritsevat.
- Visuaalse häirealarmi lisamine, tuledega suunamise näol, mis võimaldaks ka kuulmispuudega inimesel koheselt arusaada evakuatsiooniteest.

Ettepanekud meelepuuetega külastajate ligipääsetavuse suurendamiseks:

- Infovoldikute loomine, mis on ka punktkirjas.
- Kiriku ajaloo ja nähtaval olevate objektide kirjalik tutvustus, mis oleks piisavalt suures kirjas ja kontrastsete värvidega, et teksti oleks lihtne eristada.
- Interaktiivse audiovisuaalse ringkäigu loomine.
- Kiriku treppide ja eritasapindade vastav märgistamine, et tagada turvalisus.

Võrreldes uuringu tulemusi teoreetiliste käsitlustega, kus toodi välja, millised on meelepuuetega inimeste jaoks kohtade külastamisel ligipääsetavuse kitsaskohad, saab öelda, et samad puudujäägid esinesid ka vaadeldud kirikutes. Kirikutes ei olnud vastava koolitusega personali ega esinenud sensorset ligipääsu ehk ei oldud võimaldatud audiogiidi, punktkirja ega kombatavaid kogemusi. Uuringu tulemusena saab väita, et Tallinna vanalinna vaatamisväärsete kirikute ligipääsetavus meelepuuetega inimestele on

kesine ning vajab parendamist, sellest tulenevalt tegi autor parendusettepanekud. Esitatud ettepanekud ei ole spetsiifilised vaid valimi moodustanud kirikute ligipääsetavuse parendamiseks vaid neid võib rakendada ka teiste kirikute ligipääsetavuse parendamiseks. Lisaks on võimalik ettepanekuid kohandada ka muuseumitele ning teistele hoonetele kui soovitakse suurendada meelepuudega inimeste ligipääsetavuse võimalusi.

KOKKUVÕTE

Lõputöö esimeses peatükis tutvustati erinevate autorite poolt koostatud teoreetilisi materjale ligipääsetavusest ja meelevuuetest. Toodi välja ligipääsetava turismi areng ja suundumused ja avati erivajadusega külastajate soovid. Lisaks arutati, kuidas muuta vaatamisväärsusi ligipääsetavamaks erivajadusega külastajale, kirjeldades erinevaid disaini meetodeid ja võimalikke lahendusi.

Teoreetilisi materjale avades selgus, et erivajadustega inimesed on tänapäevases ühiskonnas aina kasvav grupp, samas kui ühiskond nii poliitilise kui taristu tasandil ei ole suutnud ligipääsetavate võimaluste nõudlust rahuldada. Ligipääsetavat turismiturgu on suures osas ignoreeritud, kuigi see suudaks märkimisväärselt panustada majandusse nii riigi, Euroopa kui ka maailma tasandil. Vaatamisväärsuste ligipääsetavamaks muutmisel tuleks ennekõige kaasata erivajadusega inimesi ligipääsu disainimise protsessidesse.

Töö teises peatükis anti ülevaade läbi viidud uuringust, milles käsitleti vaatamisväärsuste ligipääsetavust Tallinna vanalinnas. Uuringu läbiviimiseks kasutati kahte uurimismeetodit, dokumendianalüüsi ja vaatlust. Uuringu esimeseks osaks oli dokumendianalüüs, mille tulemusena anti ülevaade Tallinna ligipääsetavuse audititest ja arengukavadest. Dokumendianalüüsis selgus, et kuigi Tallinna linn on viimaste aastate jooksul ligipääsetavuse vallas arenenud ning hakanud selle kohaseid eesmärke aina enam püstitama, siis tegudega ollakse pigem arengufaasis.

Uuringu teiseks osaks oli vaatlus, mille käigus vaadeldi nelja vaatamisväärsuse kirikut Tallinna vanalinnas. Lisaks viidi kiriku esindajatega läbi ligipääsetavuse hetkeolukorda kaardistavad intervjuud nii e-kirja kui telefoni vestluse teel. Vaadeldavatest nelja kiriku esindajatest oli kaardistavate intervjuudega nõus kaks, Toomkiriku ja Kaarli kiriku esindajad. Valimi moodustanud kirikute vaatlemise põhjal leitakse, et Tallinna vanalinna kirikute ligipääsetavuse hetkeolukord on väga kesine ning kui ligipääsetavuse peale mõeldakse, siis tehakse seda pigem liikumispuude kontekstis.

Tuginedes uuringule ning teoreetilistele materjalidele, esitati konkreetsed ettepanekud kirikute juhatustele ligipääsetavuse parandamiseks, millega saab töö eesmärgi lugeda saavutatuks. Kokku esitati kaheksa parendusettepanekut, mis jagunesid kolmeks grupiks. Esimesena tehti ettepanekud nägemispuudega külastajate ligipääsetavuse suurendamiseks, milleks olid audiogiidi loomine ja kombatavate kogemuste võimaldamine. Teisena tehti ettepanekud kuulmispuudega külastajate ligipääsetavuse suurendamiseks, milleks olid virtuaaltuuri loomine ja visuaalse häirealarmi kasutuselevõtt. Kolmandana tehti ettepanekud üldiselt meelepuuetega külastajate ligipääsetavuse suurendamiseks, milleks olid infovoldikute loomine, mis on ka punkt kirjas, kiriku ajaloo ja nähtaval olevate objektide kirjalik tutvustus, interaktiivse audiovisuaalse ringkäigu loomine ning kiriku treppide ja eritasapindade vastav märgistamine. Töö autor loodab, et kirikud parendavad oma ligipääsetavust vastavalt esitatud ettepanekutele ja et tulevikus viiakse läbi sama eesmärgiga uuring, et näha kuidas ja kas on kirikute ligipääsetavus paranenud.

Uuringu käigus saadi vastus eelnevalt püstitatud uurimisküsimusele ja töö käigus täideti kõik uurimisülesanded. Kuigi uurimisküsimuseks oli, kuidas saavad Tallinna vanalinna vaatamisväärsed kirikud suurendada meelepuuetega külastajate ligipääsetavust, siis sellealaseid autori ettepanekuid, mis koostati uuringu tulemuste põhjal, saavad rakendada ka teised organisatsioonid ja ettevõtted, kes on huvitatud ligipääsetavuse parendamisest. Autor loodab, et käesolevast lõputööst saavad ideesid ja motivatsiooni kõik, kes soovivad muuta ümbritsevat keskkonda kõigile inimestele võrdväärselt ligipääsetavaks.

Autor soovib tänada juhendajat Liina Kääri, Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuametit, Sotsiaalteenuste- ja toetuste osakonna ligipääsetavuse vanemspetsialisti Jako Steini ja intervjuudega nõustunud kiriku esindajaid nende aja ja panuse eesti käesoleva töö valmimisel.

VIIDATUD ALLIKAD

- Askarzai, W., & Unhelkar, B. (2017). Research Methodologies: An Extensive Overview. *International Journal of Science and Research Methodology*, 6(4), 21–42. http://ijsrm.humanjournals.com/wp-content/uploads/2017/07/3.Dr_.-Walied-ASKARZAI-Bhuvan-Unhelkar.pdf
- Bowtell, J. (2015). Assessing the value and market attractiveness of the accessible tourism industry in Europe: a focus on major travel and leisure companies. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 203–222. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1108/JTF-03-2015-0012>
- Carter, E. W., Tuttle, M., Spann, E., Ling, C., & Jones, T. B. (2022). Addressing Accessibility Within the Church: Perspectives of People with Disabilities. *Journal of Religion and Health*. <https://doi.org/10.1007/s10943-022-01508-6>
- Cassia, F., Castellani, P., Rossato, C., & Baccarani, C. (2021). Finding a way towards high-quality, accessible tourism: the role of digital ecosystems. *The TQM Journal*, 33(1), 205–221. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1108/TQM-03-2020-0062>
- Christensen, K. M., Blair, M. E., & Holt, J. M. (2007). The Built Environment, Evacuations, and Individuals With Disabilities: A Guiding Framework for Disaster Policy and Preparation. *Journal of Disability Policy Studies*, 17(4), 249–254. <https://doi.org/10.1177/10442073070170040801>
- Cockburn-Wooten, C., & McIntosh, A. (2020). Improving the Accessibility of the Tourism Industry in New Zealand. *Sustainability*, 12(24), 10478. [doi:10.3390/su122410478](https://doi.org/10.3390/su122410478)
- Darcy, S., & Dickson, J. T. (2009). A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16(1), 32–44. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1375/jhtm.16.1.32>

- Darcy, S., McKercher, B., & Schweinsberg, S. (2020). From tourism and disability to accessible tourism: a perspective article. *Tourism Review*, 75(1), 140–144.
<https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1108/TR-07-2019-0323>
- Devile, E., & Kastenholz, E. (2018). Accessible tourism experiences: the voice of people with visual disabilities. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 10(3), 265–285. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1080/19407963.2018.1470183>
- Domínguez, T., Fraiz, J. A., & Alén, E. (2013). Economic Profitability of Accessible Tourism for the Tourism Sector in Spain. *Tourism Economics*, 19(6), 1385–1399.
<https://doi.org/10.5367/te.2013.0246>
- EELK Tallinna Jaani kogudus. (s.a.). *Kirik*.
<https://www.tallinnajaani.ee/ajalugu/kirik.html>
- EELK Tallinna Toompea Kaarli kogudus. (s.a.). *Kirik*.
<https://www.kaarlikogudus.ee/kirik/>
- Epikoda. (s.a.). *Statistika*. <https://epikoda.ee/spetsialistile/statistika>
- Etikan, I., Musa, S. A., & Alkassim, R, S. (2015). Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1–4. <https://doi.org/10.11648/j.ajtas.20160501.11>
- Forman, J., & Damschroder, L. (2007). Qualitative Content Analysis Empirical Methods for Bioethics: A Primer. *Advances in Bioethics*, 11, 39–62. [https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/S1479-3709\(07\)11003-7](https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/S1479-3709(07)11003-7)
- Gaire, N., Song, Z., Christensen, K. M., Sharifi, M. S., & Chen, A. (2018). Exit Choice Behavior of Pedestrians Involving Individuals with Disabilities During Building Evacuations. *Transportation Research Record*, 2672(1), 22–29.
<https://doi.org/10.1177/0361198118756875>
- Gillovic, B. & McIntosh, A. (2015). Stakeholder perspectives of the future of accessible tourism in New Zealand. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 223–239. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1108/JTF-04-2015-0013>
- Goto, K. (2019). The Era of Adaptive Experiences: Rethinking Universal and Inclusive Design. *DMI*, 30(3), 28–33. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1111/drev.12186>

- Hamilton, A. B., & Finley, E. P. (2019). Qualitative methods in implementation research: An introduction. *Psychiatry Research*, 280. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/j.psychres.2019.112516>
- Kaganek, K., Ambroży, T., Mucha, D., Jurczak, A., Bornikowska, A., Ostrowski, A., Janiszewska, R., & Mucha, T. (2017). Barriers to Participation in Tourism in the Disabled. *Polish Journal of Sport and Tourism*, 24(2), 121–129. <https://doi.org/10.1515/pjst-2017-0013>
- Kim, S., & Lehto, X. Y. (2013). Travel by families with children possessing disabilities: Motives and activities. *Tourism Management*, 37, 13–24. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/j.tourman.2012.12.011>
- Kristl, Ž., Temeljotov Salaj, A., & Roumboutsos, A. (2020). Sustainability and universal design aspects in heritage building refurbishment. *Facilities*, 38(9/10), 599–623. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1108/F-07-2018-0081>
- Laherand, M-L. (2010). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Sulesepp. <http://hdl.handle.net/10062/68249>
- Loi, K. I., & Kong, W. H. (2016). Tourism for All: Challenges and Issues Faced by People with Vision Impairment. *Tourism Planning & Development*, 14(2), 181–197. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1080/21568316.2016.1204357>
- Lynch, S. & Proverbs, D. G. (2020). How adaption of historic listed buildings affords access. *International Journal of Building Pathology and Adaptation*, 38(4), 589–605. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1108/IJBPA-11-2018-0093>
- Michopoulou, E., Darcy, S., Ambrose, I., & Buhalis, D. (2015). Accessible tourism futures: the world we dream to live in and the opportunities we hope to have. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 179–188. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1108/JTF-08-2015-0043>
- Paez, A., Scott, D. M., & Morency, C. (2012). Measuring accessibility: positive and normative implementations of various accessibility indicators. *Journal of Transport Geography*, 25, 141–153. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2012.03.016>
- Porto, N., Rucci, A. C., Darcy, S., Garbero, N., & Almond, B. (2019). Critical elements in accessible tourism for destination competitiveness and comparison: Principal component analysis from Oceania and South America. *Tourism Management*, 75, 169–185. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/j.tourman.2019.04.012>

- Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus. (1999). *Riigi teataja I*, 16, 273; *Riigi teataja I*, 28.04.2022, 6. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13114771?leiaKehtiv>
- Qiao, G., Ding, L., Zhang, L. & Yan, H. (2021). Accessible tourism: a bibliometric review (2008–2020). *Tourism Review*. Advanced online publication. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1108/TR-12-2020-0619>
- Riigikantselei. (2021). *Ligipääsetavuse rakkerühma lõpparuanne*. <https://riigikantselei.ee/media/1169/download>
- Riigikantselei. (s.a.-a). *Ligipääsetavuse rakkerühm*. <https://riigikantselei.ee/ligipaasetavus>
- Riigikantselei. (s.a.-b). *Ligipääsetavuse rakkerühm*. <https://vv.riigikantselei.ee/et/ligipaasetavus>
- Sotsiaalministeerium. (2019, september 16). „Ava meeli” kampaania toob inimesteni pimedate jalgpalli näidismängu ja viiPLEMISVÄLJAKUTSE. <https://www.sm.ee/et/uudised/ava-meeli-kampaania-toob-inimesteni-pimedate-jalgpalli-naidismangu-ja-viiPLEMISVÄLJAKUTSE>
- Zajadacz, A. (2014). Sources of tourist information used by Deaf people. Case study: the Polish Deaf community. *Current Issues in Tourism*, 17(5), 434–454. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1080/13683500.2012.725713>
- Zsarnoczky, M. (2017). Accessible Tourism in the European Union. Conference: Engines of Urban and Regional Development 6th Central European Conference in Regional Science At: Banska Bystrica, ISBN 978-80-557-1335-9, 30–39. https://www.researchgate.net/publication/320226151_Accessible_Tourism_in_the_European_Union
- Tallinn. (2020, august 18). *Tallinn võttis kasutusele ligipääsetavuse infosüsteemi LIPS*. <https://www.tallinn.ee/est/Uudis-Tallinn-vottis-kasutusele-ligipaasetavuse-infosusteemi-LIPS>
- Tallinna Linnavolikogu. (2013). *Tallinna arengukava 2014-2020*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/4250/6201/3041/1110126050.attachment.pdf#>
- Tallinna Linnavolikogu. (2014). *Tallinna vanalinna arengukava 2014-2021*. https://unesco.ee/public/Vanalinna_arengukava_2014-2021.pdf
- Tallinna Piiskoplik Toomkirik. (s.a.). *Ajalugu*. <http://toomkirik.ee/toomkirik/ajalugu/>

- Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet. (2013). *Tallinna linna ligipääsetavuse audit*. Tallinna Linnavalitsus. <https://www.tallinn.ee/Tallinna-ligipaaasetavuse-audit-2-10-2013.pdf>
- Tallinna Õigusaktide register. (2010). *Strateegia „Tallinn 2030“ kinnitamine*. [andmebaas]. https://oigusaktid.tallinn.ee/?id=3001&aktid=118878&fd=1&leht=1&q_sort=elex_akt.akt_vkp
- Tanimoto, R., & Hanibuchi, T. (2021). Associations between the sense of accessibility, accessibility to specific destinations, and personal factors: A cross-sectional study in Sendai, Japan. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 12(100491), 1–12. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/j.trip.2021.100491>
- The Lancet. (2021). Hearing loss prevalence and years lived with disability, 1990–2019: findings from the Global Burden of Disease Study 2019. 397(10278), 996-1009. [https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/S0140-6736\(21\)00516-X](https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/S0140-6736(21)00516-X)
- The Lancet Global Health. (2021a). Trends in prevalence of blindness and distance and near vision impairment over 30 years: an analysis for the Global Burden of Disease Study. 9(2), e130–e143. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(20\)30425-3](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30425-3)
- The World Bank. (2021, oktoober 10). *Disability Inclusion*. <https://www.worldbank.org/en/topic/disability#1>
- The Lancet Global Health. (2021b). Causes of blindness and vision impairment in 2020 and trends over 30 years, and prevalence of avoidable blindness in relation to VISION 2020: the Right to Sight: an analysis for the Global Burden of Disease Study. 9(2), e144–e160. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(20\)30489-7](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30489-7)
- The Sustainable Tourism Cooperative Research Centre. (2008). *Accessible tourism challenges and opportunities*. https://www.accessibletourism.org/resources/crc_accessible_tourism_final_en.pdf
- Toomse, L. (2021, juuli 10). *Tallinna vanalinnas ehedat keskaega otsimas*. Visit Tallinn. <https://www.visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/loe-soovitusi/k%C3%B5ik-artiklid-soovitused/keskaegne-tallinna-vanalinn>
- Vila, T. D., González, E. A., & Darcy, S. (2019). Accessible tourism online resources: a Northern European perspective. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 19(2), 140–156. <https://doi.org/10.1080/15022250.2018.1478325>

- Visit Tallinn. (2020, juuni 1). *Vanalinn – koht, kus tuksub Tallinna süda*.
<https://www.visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/loe-soovitusi/k%C3%B5ik-artiklid-soovitused/vanalinn-%E2%80%93-koht-kus-tuksub-tallinna-s%C3%BCda>
- Visit Tallinn. (s.a.-a). *Tallinna Aleksander Nevski katedraal*.
<https://www.visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/mida-teha/k%C3%BClasta/muuseumid-vaatamisv%C3%A4%C3%A4rsused/307/tallinna-aleksander-nevski-katedraal>
- Visit Tallinn. (s.a.-b). *Muuseumid ja vaatamisväärsused*.
https://www.visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/mida-teha/k%C3%BClasta/muuseumid-vaatamisv%C3%A4%C3%A4rsused?object_category_id=478&location=Vanalinn
- Visit Tallinn. (s.a.-c). *Tallinna Jaani kirik*.
<https://www.visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/mida-teha/k%C3%BClasta/muuseumid-vaatamisv%C3%A4%C3%A4rsused/175998/tallinna-jaani-kirik>
- Visit Tallinn. (s.a.-d). *Tallinna Kaarli kirik*.
<https://www.visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/mida-teha/k%C3%BClasta/muuseumid-vaatamisv%C3%A4%C3%A4rsused/176002/tallinna-kaarli-kirik>
- World Health Organization. (2021a, oktoober 14). *Blindness and vision impairment*.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>
- World Health Organization. (2021b, aprill 1). *Deafness and hearing loss*.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss>
- World Health Organization & World Bank. (2011). *World report on disability 2011*.
World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/44575>
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool. DSpace. <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419>

Lisa 1. Vaatlusleht

Vaadeldav kirik:

Vaatluse kuupäev:

Nägemispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid

	Esineb või ei esine	Kommentaar
audiogiid		
kombatavad kogemused		
punktkiri		
juhtkoerte tolereerimine		
kaardimakseterminal		
piletiautomaat		
erinevate tasapinna muutuste märgistus		
lift		
heliline häirealarm, koos juhistega		

Kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid

	Esineb või ei esine	Kommentaar
viipekeelt oskav giid		
videogiid		
tutvustavad videosalvestised koos subtiitrite või viipekeelega		
audiogiidi transkriptsioon		
kaardid, piktogrammide ja skeemid		
valgustusega häärealarm, koos juhistega		

Nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavuse kriteeriumid

	On olemas või mitte	Kommentaar
koolitatud personal puuetega (meelepuuetega) külastajale (nt piletimüüa, giid)		
suure kirjaga selged viited ja lugemistekstid		

Muud kommentaarid:

SUMMARY

ACCESSIBILITY OF THE SIGHTS FOR VISITORS WITH SENSORY DISABILITIES IN THE OLD TOWN OF TALLINN

Carmen Ern

Recent developments, in the raising number of people with disabilities, have heightened the need for accessibility. Research shows, that about 15% of the world's population lives with some form of disability. Therefore, in recent years, there has been an increasing interest in accessible tourism. Contrary to popular belief, accessibility and accessible tourism is much broader in scope than just providing physical access.

The research, concerning accessible tourism, states that the market for it already exists, but the tourism providers, i.e. accommodation establishments, transportation, museums etc, hesitate investing in accessible opportunities. The best way to raise awareness about accessibility for all and therefore to develop accessible opportunities is to include people with disabilities in disaining said opportunities.

Although, the discussions about inclusion of people with disabilities is the highest it has ever been, the awareness of their needs in tourism industry is still relatively low. The current thesis attempts to find ways to expand the accessibility of sights for visitors with disabilities. To find solutions to the problem, the author has decided to survey the accessible opportunities of the churches in the The Old Town of Tallinn for the people with sensory disabilities.

The objective of this study, based on composed criteria, is to examine the accessibility of four churches in The Old Town of Tallinn for people with sensory disabilities. After which, based on the survey and the theoretical findings, the author is going to make

proposals to the boards of the churches, of how they can improve the accessibility of their churches for the people with sensory disabilities. To achieve the aim of the study, a research question was raised: How can the churches of The Old Town of Tallinn improve their accessibility for visitors with sensory disabilities?

The research was conducted using two different qualitative research methods. To have a better understanding about the general accessibility of Tallinn, the author decided to use the method of document analysis, to find out what the city has already done and what are its future plans regarding the topic. For this purpose, the development plans of Tallinn were analysed. The results of the analysis showed, that the city of Tallinn has understood the necessity of accessibility and set various goals to improve it even further. However, the actual actions regarding the matter, take more time, as most of the plans that the city has, are still in the initial phase. Moreover, when discussing the opportunities for disabled people, the focus was mainly on physical disability.

The second research method, that was used, was observation to analyse the accessibility of the churches in The Old Town of Tallinn for people with sensory disabilities. Semi-structured interviews, with the representatives of the observed churches, were also used to further map the current state of accessibility. To conduct the observation, the author composed criteria with 17 requirements for people with visual disabilities, hearing disabilities and both, visual and hearing disabilities. Data was collected during the observations of the four churches in The Old Town of Tallinn, which were Alexander Nevsky Cathedral, St. Mary's Cathedral also known as the Dome Church, St John's Church and Kaarli Church. Based on the results of the observations, the author can claim that the accessibility of the churches for people with sensory disabilities is quite poorly and in need of an extensive improvement, because in most of the observed churches the composed requirements were not represented. The evidence from this study confirms, that the needs of people with sensory disabilities are not being met. Nevertheless, the findings of this study could be used to raise awareness about the topic and to develop more accessible opportunities for everybody involved.

The author proposes the following recommendations to improve the accessibility of the churches in The Old Town of Tallinn for people with sensory disabilities: the creation of an audioguide, a virtual tour and an interactive audiovisual tour, providing tactile

experiences, installation of an evacuation alarm that has both visual and sound instructions, Braille publications and labeling, texts and labels with big fonts and contrast colours, safety markings on the stairs and floors.

The author of this study forwards the results to the representatives of the churches that were observed, who can use the results and the suggestions to improve their accessibility for people with sensory disabilities.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Carmen Erm,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Meelepuuetega külastajate ligipääsetavus Tallinna vanalinna vaatamisväärsustele“, mille juhendaja on Liina Käär, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Carmen Erm

19.05.2022